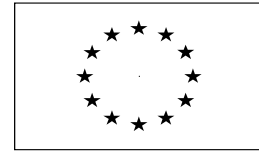

Andragoški center Republike Slovenije
Slovenian Institute for Adult Education

EVROPSKI SOCIALNI SKLAD

POROČILO O IZOBRAŽEVANJU ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI NA PODROČJU ZVIŠEVANJE RAVNI PISMENOSTI

mag. Lidija Kastelic

Sladana Anderle

Vojka Lipovšek

Tomaž Jereb

dr. Livija Knaflič

Ljubljana, junij 2005

KAZALO

1. PREDGOVOR	3
2. UVOD	4
2. OPREDELITEV ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI	6
3. IZOBRAŽEVANJE OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V REPUBLIKI SLOVENIJI	7
3.1 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI V INVALIDSKIH ORGANIZACIJAH.....	7
3.2 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI NA ZAVODU RS ZA ZAPOSLOVANJE.....	9
3.3 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI V LJUDSKIH UNIVERZAH (LU).....	11
3.4 SKLEPNE UGOTOVITVE O STANJU NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V SLOVENIJI.....	15
4. OCENA STROKOVNJAKOV O POTREBI PO ZVIŠEVANJU RAVNI PISMENOSTI MED ODRASLIMI OSEBAMI S POSEBNIMI POTREBAMI (KI SO ZAKLJUČILE PRILAGOJENE PROGRAME Z NIŽJIM IZOBRAZBENIM STANDARDOM)	16
4.1 UGOTOVITVE STROKOVNJAKOV.....	20
4.2 MNENJE UPORABNIKOV PROGRAMOV.....	22
5. OCENA STROKOVNJAKOV IN UPORABNIKOV/UDELEŽENCEV O VSEBINAH PROGRAMA ZA ZVIŠEVANJE RAVNI PISMENOSTI ZA ODRASLE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI	23
5.1 GOVORNE SPRETNOSTI.....	23
5.2 BRALNE SPRETNOSTI.....	26
5.3 PISNE SPRETNOSTI.....	28
5.4 RAČUNSKE SPRETNOSTI.....	31
5.5 SOCIALNE VEŠČINE.....	33
5.6 UGOTOVITVE IN PREDLOGI.....	35
Integracija in inkluzija.....	36
VIRI	39
T. JEREB: PRAVNA UREJENOST POLOŽAJA OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V SLOVENIJI	41
VIRI	52
Priloga 2 VPRAŠALNIK ZA INVALIDSKE ORGANIZACIJE	54
Priloga 3 VPRAŠALNIK ZA VSE, KI ORGANIZIRAJO PROGRAME IZOBRAŽEVANJA ZA ODRASLE	55
Priloga 4 VPRAŠALNIK ZA EKSPERTE (1)	57
Priloga 5 VPRAŠALNIK ZA EKSPERTE (2)	58
Priloga 6 VPRAŠALNIK ZA UČITELJE IN RAVNATELJE	60
Priloga 7 VPRAŠALNIK ZA ODRASLE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI	62

1. PREDGOVOR

Na Andragoškem centru Slovenije razvijamo, v okviru projekta Usposabljanje za življenjsko uspešnost, skrajšano UŽU, izobraževalne programe za zviševanje ravni pismenosti prebivalstva. S programi želimo zajeti izobraževalne potrebe različnih ciljnih skupin. Do sedaj smo razvili izobraževalni program *UŽU – Most do izobrazbe*, ki je namenjen odraslim, ki imajo za seboj deset let šolanja ali manj in bi radi nadaljevali šolanje ali pa se že izobražujejo. Program *UŽU – Beremo in pišemo skupaj* je namenjen staršem otrok na začetku šolanja, ki se želijo usposablјati za pomoč otrokom pri šolskem delu.

Enega od programov za zviševanje ravni pismenosti želimo razviti za ciljno skupino odraslih s posebnimi potrebami. S tem namenom smo zbrali: (i) podatke o vrstah in oblikah izobraževanja za odrasle s posebnimi potrebami na področju pismenosti, (ii) mnenja strokovnjakov o potrebah te ciljne skupine na področju pismenosti, in (iii) mnenja odraslih s posebnimi potrebami o njihovih potrebah po usposabljanju na področju pismenosti.

Zbrani podatki in ugotovitve so predstavljeni v pričujočem poročilu. Pri zbiranju podatkov in oblikovanju ugotovitev so sodelovali: mag. Lidija Kastelic, Slađana Anderle, Vojka Lipovšek in Tomaž Jereb. Vsem se iskreno zahvalјujem za strokovno in korektno opravljeno delo.

dr. Livija Knaflič

ACS

2. UVOD

Pravica do izobraževanja je sestavni del človekovih osnovnih pravic in ena najpomembnejših socialnih potreb vsakega človeka. Ta pravica je še toliko pomembnejša, saj je znanje eden najbolj dinamičnih elementov sodobnih družb. Hkrati je dejavnik, ki pomembno določa posameznika, njegovo možnost in sposobnost umeščanja v družbo in možnost uresničevanja aktivnega državljanstva.

Izobraževanje se v osnovi, v smislu kakovosti življenja, navezuje na zaposlovanje. Navezuje pa se tudi na spremembo kakovosti življenja in bivanja. Pravica ni omejena z življenjskimi obdobji, ker je izobraževanje dejavnost, ki traja vse življenje, pa tudi ne z večjimi ali manjšimi sposobnostmi posameznika za učenje. To je torej prav tako pravica odraslih oseb s posebnimi potrebami. To pomeni, da v resnici ne moremo govoriti o kakovosti življenja, zaposlovanju, samostojnejšem življenju, pa tudi ne o deinstitucionalizaciji, integraciji ali inkluziji oseb s posebnimi potrebami, če se te ne morejo izobraževati in učiti v vseh obdobjih življenja.

Enakost možnosti dostopa do izobraževanja za vse ljudi je eden ključnih kazalcev pravičnosti izobraževanja. Ta na začetni, formalni stopnji v Sloveniji ni ogrožena, česar pa ne bi mogli trditi za možnost vključevanja v formalno in neformalno izobraževanje po zaključenem osnovnem oziroma srednjem izobraževanju. Izobraževanje ni enako dostopno vsem socialnim kategorijam in vsem skupinam oseb s posebnimi potrebami, še zlasti velja to za osebe, ki imajo večje težave na področju učenja. Zato tudi ni presenetljivo, da primerjalni podatki med državami EU po različnih vrstah pismenosti, kakovostno dimenzijo izobraževanja – pismenost odraslih, v Sloveniji uvrščajo zelo nizko.

Podatki iz mednarodne raziskave o pismenosti odraslih za Slovenijo¹ kažejo, da kar 77 % odraslih ne dosega mednarodnega povprečja oziroma ravni pismenosti, potrebne za razumevanje in rabo pisnih informacij v vsakdanjem življenju v domačem okolju, na delovnem mestu in v družbi, ali ravni, ki omogoča doseganje osebnih ciljev, kot so pridobivanje znanja in osebnostni

razvoj (Knaflič). V raziskavo je bilo zajetih N=2972 odraslih v starosti od 16 do 65 let, kar predstavlja reprezentativen vzorec z upoštevanjem različnih regij, vaškega in mestnega okolja, spola, starosti in izobraženosti. Rezultati so pokazali tudi, da delež odraslih, ki so v Sloveniji dosegli le prvo (najnižjo od petih ravni) raven pismenosti znaša 42%, in je bistveno večji kot v drugih državah, ki so sodelovale v raziskavi.

Podrobnejša analiza podatkov o pismenosti odraslih posameznikov s samo-identificiranimi motnjami učenja² (angl. SRLD = self reported learning disabilities) pa pokaže, da so njihovi dosežki pomembno nižji pri vseh vrstah pismenosti merjenih v raziskavi (besedilna, dokumentacijska in računska pismenost). V to obdelavo podatkov je bilo vključenih N=99 oseb ali 3,34% od celotnega slovenskega vzorca. Med njimi je večina (79%) dosegla prvo (najnižjo) raven pismenosti (Magajna). Posledično so tudi izobrazbeni dosežki in zaposlitveni položaj teh oseb pomembno nižji, saj osebe z motnjami učenja menijo, da so šibke veščine pismenosti ovira pri njihovem poklicnem napredovanju. Rezultati nadalje kažejo na manjšo socialno dejavnost oseb z motnjami učenja in na pogostejšo potrebo po pomoči s strani sorodnikov pri različnih dejavnostih, povezanih z rabo pismenosti v vsakdanjem življenju.

Pomemben delež k dvigovanju ravni pismenosti odraslih v Sloveniji prispevata že utečena programa Andragoškega centra Slovenije »Beremo in pišemo skupaj« in »Most do izobrazbe«. Program »Beremo in pišemo skupaj« je namenjen manj izobraženim staršem, ki želijo prispevati k večji šolski uspešnosti svojih otrok na začetku šolanja. »Most do izobrazbe« pa je izobraževalni program za odrasle, ki nimajo dokončanega srednješolskega izobraževanja in se želijo nadalje izobraževati.

---

¹ Mednarodna raziskava o pismenosti odraslih (International Adult Literacy Survey, IALS) je izpeljana pod okriljem OECD in je potekala v obdobju 1998-2000. Raziskavo je za Slovenijo izpeljal Andragoški center Slovenije. V raziskavi je bilo zajetih N=2972 odraslih v starosti od 16 do 65 let

² Odrasli, ki so v vprašalniku odgovorili pritrdilno na vprašanje G 15d »Ali ste imeli motnje učenja?«

2. OPREDELITEV ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI

Združeni Narodi so leta 1994 pripravili dokument, ki naj bi zagotovil pravice oseb s posebnimi potrebami. Kljub temu je zakonodaja, ki specifično obravnava izobraževanje odraslih oseb s posebnimi potrebami po zaključenem šolanju, še vedno redka (UNESCO, 1996). Enako velja za našo državo. Podrobnejšo predstavitev pravne urejenosti položaja odraslih s posebnimi potrebami v Sloveniji je v posebni prilogi predstavil T. Jereb (Priloga 1). Izraz »Odrasle osebe s posebnimi potrebami« je opredeljen v 2. členu Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (MŠŠ1996), kjer je kot eden izmed ciljev vzgoje in izobraževanja navedeno tudi »zagotavljanje enakih možnosti za vzgojo in izobraževanje otrok, mladostnikov in odraslih oseb s posebnimi potrebami«. Zakon natančneje ne opredeljuje skupine oseb s posebnimi potrebami. V skladu s tem, ciljno skupino odraslih oseb s posebnimi potrebami v načrtovanem programu za zviševanje ravni pismenosti predstavljajo **osebe s posebnimi potrebami, ki so zaključile ali prekinile izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in prilagojene izobraževalne programe (osebe s primanjkljaji na posameznem področju učenja, osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju, slepe in slabovidne osebe, gluhe in naglušne osebe, dolgotrajno bolne osebe, osebe z govornimi in jezikovnimi motnjami, gibalno ovirane osebe, ki so bile že v osnovno šolskem ali srednje šolskem obdobju usmerjene v posebne, zanje prilagojene programe in oblike pomoči). Torej osebe, ki potrebujejo pomoč v vsakdanjih življenjskih situacijah za večjo samostojnost in socialno participacijo.**

Za enakost možnosti dostopa do izobraževalnih programov za dvigovanje ravni pismenosti je torej potrebno razviti tudi program namenjen odraslim, ki imajo večje težave na področju učenja. Te odrasle osebe imajo prav tako potenciale za učenje, vendar zaradi posebnih potreb potrebujejo dodatne prilagoditve vsebin in pristopov, tako za konkretizacijo področij, ki so jim v življenju blizu, kot za povečanje njihove samostojnosti, za večjo socialno participacijo ter s tem za uspešnejše delovanje v okolju v skladu z individualnimi zmožnostmi. Vsekakor je ob tem potrebno upoštevati tudi zahteve in pričakovanja socialnega okolja in individualna pričakovanja in vrednote teh odraslih oseb.

3. IZOBRAŽEVANJE OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V REPUBLIKI SLOVENIJI

Oceno obstoječih možnosti izobraževanja odraslih oseb s posebnimi potrebami na področju učenja, ki so zaključile ali prekinile osnovno izobraževanje in oseb, ki so zaključile ali prekinile srednješolsko izobraževanje smo pridobili s telefonskim anketiranjem invalidskih organizacij in Republiškega zavoda za zaposlovanje ter z vprašalnikom, na katerega so odgovarjale ljudske univerze – ustanove, ki so verificirane za izobraževanje odraslih.

3.1 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI V INVALIDSKIH ORGANIZACIJAH

Telefonski pogovori so potekali v mesecu januarju 2005 s štirimi strokovnjaki štirih invalidskih organizacij: Zveza slepih, Zveza gluhih, Zveza za cerebralno paralizo in Zveza za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju (Priloga 2). Cilji pogovorov so bili:

- ugotoviti, ali invalidske organizacije v Sloveniji izvajajo programe izobraževanja za dvigovanje ravni pismenosti ter
- ugotoviti število udeležencev vključenih v programe izobraževanja za dvigovanje ravni pismenosti v obdobju od 1999 do 2004 in čas vključenosti posameznega udeleženca.

V kolikor invalidska organizacija izobraževalnega programa za dvigovanje ravni pismenosti ne izvaja:

- ugotoviti, ali imajo invalidske organizacije že pripravljen program izobraževanja za dvigovanje ravni pismenosti,
- ugotoviti ali invalidske organizacije načrtujejo pripravo takega programa v bodoče,
- pridobiti njihovo oceno o potrebnosti tega programa ter ali bi se pri izvedbi in pridobivanju potencialnih uporabnikov aktivno vključili.

Na osnovi analize telefonske ankete ugotavljamo, da nobena od anketiranih organizacij nima oblikovanega programa za dvigovanje ravni pismenosti oseb s posebnimi potrebami oziroma

svojih odraslih članov - invalidov. Posamezni manjši poskusi sicer obstajajo, vendar niso oblikovani kot urejen program, ki bi zajel vse člane njihove organizacije. V posameznih organizacijah imajo nekaj manjših izobraževalnih programov, ki so le delno povezani z dvigovanjem ravni pismenosti:

- Zveza slepih izvaja program računalniškega opismenjevanja slepih. V program je bilo v obdobju od 1999 do 2004 vključenih 39 oseb, posamezen udeleženec je bil deležen 50 urnega programa.
- Zveza za cerebralno paralizo izvaja program »Šola za življenje«, v katerega so vključene vsebine, ki olajšujejo vključevanje udeležencev v širše socialno okolje. Del programa je povezan s pismenostjo. V program je bilo v obdobju 1999-2004 vključenih 200 oseb, posamezen udeleženec je bil deležen 40 urnega usposabljanja.
- Zveza za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju v okviru programa »Vseživljenjsko učenje« izvaja program ohranjanja znanja branja in pisanja. V program je bilo v obdobju 1999-2004 vključenih 50 oseb, posamezen udeleženec je bil deležen 24 urnega programa. Udeleženci tega programa so bile odrasle osebe z zmernimi motnjami v duševnem razvoju.
- Zveza gluhih ne izvaja nobenega programa izobraževanja svojih članov.

Nobena od anketiranih invalidskih organizacij ne načrtuje priprave programa za zviševanje ravni pismenosti svojih članov.

Vsi anketirani, ki so bili vključeni v oceno stanja v invalidskih organizacijah so bili enotnega mnenja, da so taki programi zelo potrebni in da njihovi člani po zaključenem obdobju šolanja potrebujejo nadaljnje izobraževanje na področju pismenosti. Ocenjujejo, da je pri njihovih članih potreba toliko večja, ker gre za velike primanjkljaje v znanju, premalo priložnosti za obnavljanje in ohranjanje pridobljenih znanj in hitrejše pozabljanje že naučenega. Odgovori so pokazali enotno stališče, da obstaja velika potreba po pripravi programov, ki bi bili prilagojeni ciljni skupini odraslih oseb s posebnimi potrebami, saj obstoječi programi, ki so namenjeni širšemu krogu ljudi, za njih običajno niso primerni. Zato so vsi anketirani z velikim odobravanjem pozdravili idejo o pripravi programa za zviševanje ravni pismenosti za odrasle s posebnimi potrebami. Prav tako so bili enotnega mnenja, da je potrebno v skladu z načeli integracije in inkluzije, tak program pripraviti ter ga izvesti v ustanovah, kjer potekajo ostali programi za

izobraževanje odraslih. Vse anketirane organizacije so pripravljene sodelovati tako s svojimi izkušnjami, kot tudi pri pridobivanju potencialnih uporabnikov.

3.2 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI NA ZAVODU RS ZA ZAPOSLOVANJE

Veliko število oseb s posebnimi potrebami, ki so prekinile ali zaključile neko obliko formalnega izobraževanja pristane na Zavodu RS za zaposlovanje. Zato smo ocenili, da je potrebno ugotoviti:

- ali Zavod RS za zaposlovanje razpolaga s podatki o številu oseb s posebnimi potrebami,
- ali imajo programe, ki bi bili namenjeni dvigovanju ravni pismenosti za osebe s posebnimi potrebami in
- ali načrtujejo pripravo takšnih programov v bodoče?

Glede na pridobljene odgovore ugotavljamo, da Zavod RS za zaposlovanje, v okviru evidence o številu brezposelnih oseb, posebej spremlja tudi število oseb s posebnimi potrebami. Tako med prijavljenimi brezposelnimi osebami vodijo evidenco o skupini »kategoriziranih mladostnikov«. To so osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju in gibalno ovirane osebe, ki so bile opredeljene po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL. SR,54/00), oziroma po Pravilniku o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. (UL.SRS 18/77) Po teh podatkih je v Sloveniji na Zavodu RS za zaposlovanje na dan, 30. 6. 2004 prijavljenih 1097 takih mladostnikov, od tega jih je 884 oziroma kar 81% takih, ki so zaključile osnovno šolo s prilagojenim programom.

Tabela 1: Pregled števila brezposelnih »kategoriziranih mladostnikov« v območnih enotah ZRSZ, dne 30. 06. 2004

Območne enote ZZRS	Štev. kategoriziranih mladostnikov	Delež glede na skupno štev.
CELJE	127	12
KOPER	45	4
KRANJ	102	9
LJUBLJANA	103	9
MARIBOR	232	21
MURSKA SOBOTA	193	18
NOVA GORICA	49	4
NOVO MESTO	41	4

PTUJ	79	7
SEVNICA	36	3
TRBOVLJE	20	2
VELENJE	70	6
SKUPAJ	1097	100

V tabeli 1 je razvidno število »kategoriziranih mladostnikov« v posameznih območnih enotah. Zanimiv je pokazatelj, da je največji delež teh mladostnikov v Mariboru in Murski Soboti in ne v Ljubljani. Večina teh oseb je starih med 18 in 30 let.

V okviru programa Aktivne politike zaposlovanja (APZ) je Zavod RS za zaposlovanje na podlagi pogodbe z Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve v letu 2004 izvedel program »Delovna vključenost«, v katerega je bilo vključenih 293 oseb. Od tega je bilo 122 moških in 171 žensk. Z lažjimi motnjami v duševnem razvoju je bilo 239 udeležencev, ostalo so bili drugi invalidi. Starostna struktura je bila sledeča:

- do 18 leta: 9 oseb,
- od 18 do 24 let: 108 oseb,
- od 27 do 40 let: 136 oseb,
- nad 40 let: 40 oseb.

Udeleženci so bile osebe, ki ne dosegajo 70% produktivnosti povprečnega človeka in ne morejo biti v rednem delovnem razmerju, niti v invalidskem podjetju. Cilj programa je bil zagotoviti tem osebam lažje vključevanje v delo z usposabljanjem, s privajanjem na delo, pridobivanjem delovnih spretnosti in veščin ter jim omogočati vključevanje v delovno in širše socialno okolje. Program je namenjen izenačevanju možnosti zaposlovanja oziroma ustvarjanju pogojev za zaposlovanje invalidov in težje zaposljivih brezposelnih oseb, ki imajo kompleksne ovire in posebne potrebe, ki izhajajo iz bolezni, okvare, funkcijske omejitve ali oviranosti. Glavni namen programa je doseganje aktivnih in preventivnih ukrepov za nezaposlene in neaktivne ter integracija in boj proti diskriminaciji na trgu dela. Program se dotika tudi dvigovanja ravni pismenosti, vendar le toliko, kot je to neposredno povezano z delovnim procesom.

3.3 UGOTOVITVE O STANJU IN POTREBAH ZVIŠEVANJA RAVNI PISMENOSTI ODRASLIH S POSEBNIMI POTREBAMI V LJUDSKIH UNIVERZAH (LU)

V skupno oceno smo želeli vključiti tudi oceno stanja v ustanovah, kjer običajno potekajo programi izobraževanja za odrasle. Zato smo pripravili vprašalnik in ga poslali vsem ljudskim univerzam v Sloveniji (44). Izpoljenih smo dobili polovico poslanih vprašalnikov (22). Odgovore so nam poslale naslednje ustanove: Andragoški zavod Maribor, Center za permanentno izobraževanje Cene Štupar Ljubljana, Gimnazija Jurija Vege Idrija-izobraževanje odraslih, LU Gornja Radgona, LU Ilirska Bistrica, LU Koper, LU Kranj, LU Krško, LU Lenart, LU Lendava, LU Litija, LU Nova Gorica, LU Ormož, LU Postojna, LU Ptuj, LU Ravne na Koroškem, LU Rogaška Slatina, LU Sežana, LU Slovenska Bistrica, LU Škofja Loka in LU Tržič.

Vprašalnik (Priloga 3) je zajemal 10 vprašanj s ciljem:

- ugotoviti ali se v njihove programe izobraževanja vključujejo osebe s posebnimi potrebami; če da, v katere in v kakšnem številu,
- ugotoviti ali ima katera od teh ustanov že oblikovan program za dvigovanje ravni pismenosti oseb s posebnimi potrebami,
- pridobiti njihovo oceno potrebnosti takšnega programa ter ugotoviti njihovo pripravljenost za aktivno sodelovanje.

Ugotovitve:

- *Ali so med uporabniki programov ljudskih univerz tudi osebe s posebnimi potrebami?*

Kar polovica anketiranih (55%) pravi, da so med uporabniki njihovih programov tudi osebe s posebnimi potrebami, 41 % pa takih udeležencev nima. Samo ena od anketiranih LU tega podatka nima.

- *Koliko časa je bil program izvajan in koliko udeležencev je bilo?*

Večina vseh (92%), ki navajajo, da so bili med udeleženci njihovih programov tudi osebe s posebnimi potrebami naštevajo naslednje splošno veljavne programe formalnega osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja, v katere so se udeleženci vključevali: OŠ za odrasle – Andragoški center Maribor (140 udeležencev), LU Ravne na Koroškem (5-7 udeležencev) in LU Slovenska Bistrica (2 udeleženca). LU Krško je v svoje programe vključilo Rome.

Ostale LU so navajale naslednje programe, kamor so se po njihovih podatkih vključevale osebe s posebnimi potrebami:

- skrajšani srednješolski program - poslovni tajnik (1 oseba),
- trgovec (2 osebi),
- upravni tehnik (2 osebi),
- ekonomski tehnik (2 osebi),
- visoka poslovna šola (1 oseba) in
- visoka upravna šola (1 oseba).

Vsi udeleženci teh programov so bile gibalno ovirane osebe (po prometnih nesrečah ali zaradi različnih bolezni). V nobenem primeru pa ni šlo za udeležence z motnjami v duševnem razvoju.

Dve od anketiranih LU navajata, da se majhno število oseb s posebnimi potrebami vključuje (poleg formalnega izobraževanja) tudi v druge izobraževalne programe. Točno število udeležencev ni znano. Programi pa so naslednji:

- jezikovno izobraževanje,
- tečaj strojepisja (1 slepa oseba),
- poslovno nastopanje.

Tudi v te oblike izobraževanja so bili vključene gibalno ovirane osebe.

- *Ali imajo ljudske univerze pripravljene posebne programe za osebe s posebnimi potrebami? Kateri programi so to?*

Večina (91%) odgovorov LU kaže na to, da nimajo pripravljenih posebnih programov za osebe s posebnimi potrebami. Dve LU izvajata tak program, ena od teh ima v program vključenega le enega udeleženca s posebnimi potrebami. Le LU Rogaška Slatina je pripravila in izvedla program pripravljen posebej za skupino oseb s posebnimi potrebami. Za njih so v šolskem letu 2003/2004 pripravili in izvedli naslednje programe:

- računalniški tečaj za odrasle (23 udeležencev),
- tečaj tujih jezikov (22 udeležencev) in
- Postati in ostati zaposljiv (15 udeležencev).

Od vseh anketiranih je bila to edina LU, ki ima pripravljen prilagojen program za to ciljno skupino in so tudi izvajali program izključno za osebe s posebnimi potrebami. Program je bil pripravljen v sodelovanju s podjetjem Kip Vizija d.o.o. (ki ima dovoljenje za delo na področju socialnega servisa in socialne pomoči na domu). Udeleženci tega programa so bili različne vrste invalidi, večinoma je šlo za gibalno ovirane osebe.

- *Ali so ljudske univerze v obdobju 2000-2004 izvedle kakšen program namenjen dvigovanju ravni pismenosti?*

Dobra polovica (55%) anketiranih LU ni imela v obdobju 2000-2004 nikakršnih programov za dvigovanje ravni pismenosti, nekaj manj (45%) anketiranih LU pa navaja, da so v tem obdobju imeli nekaj takih programov. Ena LU, ki doslej ni imela takih programov bo z letošnjim letom pričela z izvedbo programa Usposabljanje za življenjsko uspešnost.

- *Kateri programi so to in kakšno je bilo število udeležencev?*

LU naštevajo izvedbo naslednjih programov za dvigovanje ravni pismenosti:

- funkcionalno opismenjevanje - 50 urni program, vključenih je bilo 30 udeležencev (Andragoški zavod Maribor),

- funkcionalno opismenjevanje Romov - 50 urni program, vključenih je bilo 24 udeležencev (LU Krško),
- računalniško opismenjevanje (starši otrok na podeželju, starejši) – 30 urni program (7 skupin po 12 udeležencev v LU Koper, 3 skupine po 12 udeležencev v LU Postojna, 3 skupine po 12 udeležencev v LU Slovenj Gradec),
- Usposabljanje za življenjsko uspešnost - (program se je izvajal 1 leto, vanj je bilo vključenih 15 udeležencev (LU Ormož),
- programi priprave pred vključitvijo v formalno izobraževanje.
  - *Ocena ljudskih univerz o potrebnosti programov za dvigovanje ravni pismenosti v slovenskem prostoru?*

Vsi anketirani menijo, da so programi za dvigovanje ravni pismenosti v našem prostoru potrebni. Od tega jih tri četrtine (77%) meni, da so potrebni in ena četrtina (23%), da so zelo potrebni.

- *Ocena ljudskih univerz o potrebi programov za dvigovanje pismenosti posebej za osebe s posebnimi potrebami?*

Večina (91 %) anketiranih LU ocenjuje, da so potrebni posebej pripravljene programi za osebe s posebnimi potrebami od tega jih ena tretjina meni da so zelo potrebni. Le ena anketirana LU meni, da zadostujejo obstoječe oblike.

- *Pripravljenost ljudskih univerz za izvedbe takih programov*

Skoraj vse (95%) anketirane LU so pripravljene v svoje programe vključiti program za dvigovanje ravni pismenosti odraslih s posebnimi potrebami. Od 22 anketiranih bi jih kar 18 sodelovalo v vsakem primeru, 3 pa ob zagotovitvi posebnih pogojev.

Ena LU na to vprašanje ni odgovorila, z utemeljitvijo, da nimajo nobenih izkušenj s to populacijo in menijo, da zato ne morejo odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

- *Dodatek ob koncu izpolnjevanja ankete*

Vprašalnik je vseboval tudi možnost da anketiranci dodajo svoja razmišljanja, komentarje in pripombe. Njihovi komentarji so bili sledeči:

- če bi bili pripravljene taki programi bi jih z veseljem ponudili in izvajali,
- program naj bi sofinanciralo tudi Ministrstvo RS za šolstvo in šport,
- v sodelovanju z osnovno šolo s prilagojenim programom, že razmišljajo o razvoju programov za ciljno skupino oseb z motnjami v duševnem razvoju,
- v svojem okolju v zadnjem času opažajo povečane potrebe in tudi želje odraslih s posebnimi potrebami po vključevanju v usposabljanje in izobraževanje, z namenom izboljšati svoje možnosti zaposlitve in vključitve v družbo, zato zelo pozdravljajo pripravo takega programa,
- predlagajo prilagoditev načina študija, opravljanja izpitov, posebno individualno delo ter mentorje za posamezne učne vsebine.

3.4 SKLEPNE UGOTOVITVE O STANJU NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V SLOVENIJI

Rezultati evidentiranja podatkov v invalidskih organizacijah, na Republiškem zavodu za zaposlovanje in v ljudskih univerzah so pokazali, da doslej nobena od organizacij in ustanov, ki so se odzvale povabilu za sodelovanje, ni pripravljala in izvajala posebnih programov za dvigovanje ravni pismenosti za osebe s posebnimi potrebami. Ugotavljamo, da se posamezne osebe s posebnimi potrebami (največkrat so to telesni invalidi) sicer vključujejo v obstoječe programe, ni pa posebej oblikovanih in prilagojenih programov zanje.

Nobena od anketiranih invalidskih organizacij ne načrtuje priprave programa za zviševanje ravni pismenosti svojih članov. Ocenjujejo, da obstoječi programi, ki so namenjeni širšemu krogu ljudi, za njihove člane običajno niso primerni. Menijo, da bil bili programi prilagojeni tej ciljni skupini zelo potrebni, saj je potreba toliko večja, ker gre za velike primanjkljaje v znanju, premalo priložnosti za obnavljanje in ohranjanje pridobljenega in hitrejše pozabljanje že naučenega.

Vse anketirane invalidske organizacije so pripravljene sodelovati tako s svojimi izkušnjami, kot tudi pri pridobivanju potencialnih uporabnikov. Vse anketirane invalidske organizacije so bile tudi enotnega mnenja, da naj se tak program pripravi in izvaja v ustanovah, kjer potekajo ostali programi za izobraževanje odraslih.

Prav tako je ugotovljena visoka stopnja zavedanja o potrebnosti teh programov in tudi pripravljenost LU. Večina anketiranih LU je pripravljenih sodelovati pri izvedbi teh programov, nekaj od njih pa jih ocenjuje, da bi to izvedli ob zagotovitvi posebnih pogojev. Edina LU, ki se je že lotila priprave programa izobraževanja za osebe z zmernimi motnjami v duševnem razvoju je Rogaška Slatina, ki pripravlja program v okviru pobude skupnosti Equal. Vse ostale anketirane ustanove za izobraževanje odraslih pa so pripravljene sodelovati in tudi v svojo ponudbo vključiti programe za izobraževanje odraslih oseb s posebnimi potrebami. Nekatere med njimi menijo, da bi bilo za to izvedbo potrebno najprej zagotoviti posebne pogoje.

4. OCENA STROKOVNJAKOV O POTREBI PO ZVIŠEVANJU RAVNI PISMENOSTI MED ODRASLIMI OSEBAMI S POSEBNIMI POTREBAMI (KI SO ZAKLJUČILE PRILAGOJENE PROGRAME Z NIŽJIM IZOBRAZBENIM STANDARDOM)

V vseh izobraževalnih programih devetletne osnovne šole z enakovrednim ali nižjim izobrazbenim standardom v vseh treh triletjih zasledimo cilje, ki usmerjajo v usposabljanje učencev za funkcionalno pismenost.

Cilje, usmerjene v funkcionalno pismenost zasledimo pri naravoslovnih in družboslovnih predmetih, pri katerih se učence usposablja tudi za samostojno izražanje, zapisovanje, beleženje, sklepanje, razumevanje ipd., v največji meri pa sta temu namenjena jezikovni in književni pouk pri predmetu Slovenščina. Opismenjenost v smislu praktičnega obvladovanja poslušanja, branja, govorjenja in pisanja ter praktično razumevanje besedil ter jezikovnih strategij je tudi končni namen jezikovnega in knjižnega pouka. Učenci se opismenjujejo preko umetnostnih in neumetnostnih besedil, slednje po obsegu in vsebini izbira učitelj glede na zmožnosti in interese

učencev. S tem je učitelju dana tudi možnost povezovati pouk slovenščine s poukom drugih neumetnostnih predmetnih področij ter razvijanje čustvenega in socialnega razvoja učencev.

Pričakujemo, da bodo učenci, po zaključenem izobraževanju po novih programih v večji meri opismenjeni, kot so bili dosedanja absolventi osnovnih šol in osnovnih šol s prilagojenim programom. Tudi ti učenci so bili v okviru predmeta Slovenski jezik med drugim usmerjeni v navajanje na branje, opisovanje, ustno in pisno sporočanje ter razumevanje prebranega in zapisanega, vendar v manjši meri usmerjene v praktično uporabnost usvojenih znanj in spretnosti.

Ideje inkluzije se odražajo tudi v prenovi šolstva v Sloveniji, tako na sistemski, organizacijski, vsebinski in izvedbeni ravni. V največji meri se kaže v usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, vključevanju učencev s posebnimi potrebami v redne izobraževalne programe in enakovrednim standardom ob zagotavljanju dodatne strokovne pomoči ter drugih pogojev za uspešno doseganje učnih ciljev ter v prenovi programov in učnih načrtov.

Pri pripravi izhodišč za razprave s strokovnjaki o temeljnih področjih programa za zviševanje ravni pismenosti odraslih oseb s posebnimi potrebami smo upoštevali štiri temeljne vidike:

- spretnosti odraslih oseb z lažjimi motnjami v duševnem razvoju,
- predvidene življenjske situacije, pri katerih bi lahko enakovredno in/ali čim bolj samostojno izvedli posamezne aktivnosti in reševali vsakodnevne situacije,
- znanja in spretnosti, ki so jih predvidoma pridobili v času obveznega šolanja,
- Program Usposabljanja za življenjsko uspešnost – Most do izobrazbe.

Oceno potreb po zviševanju ravni pismenosti oseb s posebnimi potrebami smo nadalje pridobili s pomočjo:

- pogovorov z različnimi strokovnjaki, ki dobro poznajo populacijo oseb s posebnimi potrebami,
- pregledom izobraževalnih programov,
- pregledom dosežkov oseb s posebnimi potrebami po zaključenem osnovnošolskem izobraževanju in
- pregledom njihovih možnosti za enakovredno vključitev v okolje.

Pri tem se nismo mogli izogniti osnovnim pogojem, ki jih je po oceni strokovnjakov potrebno zagotoviti, če želimo, da bo ponujeni program udeležencem zagotovil višjo raven pismenosti, s tem večjo samostojnost in bolj uspešno sobivanje v socialnem okolju ter večjo kakovost življenja.

Dokončno oceno smo oblikovali na osnovi štirih korakov:

1. korak so predstavljali pogovori s šestimi eksperti, ki izobražujejo bodoče kadre za delo z osebami s posebnimi potrebami (Priloga 4). Cilji pogovorov so bili:

- ugotoviti potrebo po zviševanju ravni pismenosti med odraslimi osebami s posebnimi potrebami, ki so zaključili prilagojene programe z nižjim izobrazbenim standardom,
- opredeliti področja programa za zviševanje ravni pismenosti,
- opredeliti temeljna znanja in spretnosti za posamezno področje programa za zviševanje ravni pismenosti,
- opredeliti osnovne pogoje, ki jih je potrebno upoštevati za čim uspešnejšo izvedbo programa za zviševanje ravni pismenosti.

2. korak so predstavljali pogovori s petimi strokovnjaki s področja systemskega dela za osebe s posebnimi potrebami (Priloga 5). Cilji pogovorov so bili:

- ugotoviti potrebo po zviševanju ravni pismenosti med odraslimi osebami s posebnimi potrebami, ki so zaključili prilagojene programe z nižjim izobrazbenim standardom,
- evalvacija področij programa, ki smo jih pripravili na temelju pogovora v 1. koraku,
- evalvacija temeljnih znanj in spretnosti za posamezno področje, ki smo jih pripravili na temelju pogovorov v 1. koraku,
- opredeliti osnovne pogoje, ki jih je potrebno upoštevati za čim bolj uspešno izvedbo programa.

3. korak je predstavljal anketiranje učiteljev – specialnih in rehabilitacijskih pedagogov oz. defektologov, ki poučujejo učence 8. oz. 9. razredov v osnovnih šolah s prilagojenim programom in ravnateljev osnovnih šol s prilagojenim programom, ki še nekaj let po zaključku osnovne šole

spremljajo nadaljnje življenje svojih absolventov. Sodelovalo je 24 učiteljev in 12 ravnateljev (Priloga 6). Cilj anketiranja je bil:

- ugotoviti potrebo po zviševanju ravni pismenosti med odraslimi osebami s posebnimi potrebami, ki so zaključili prilagojene programe z nižjim izobrazbenim standardom,
- ugotoviti stopnjo strinjanja s področji programa, ki smo jih pripravili na temelju pogovorov v 1. in 2. koraku,
- ugotoviti stopnjo strinjanja s temeljnimi znanji in spretnostmi za posamezno področje, ki smo jih pripravili na temelju pogovorov v 1. in 2. koraku.

4. korak je predstavljal anketiranje morebitnih bodočih uporabnikov programa. V anketi (Priloga 7) je sodelovalo 16 oseb z lažjimi motnjami v duševnem razvoju starih od 17 do 35 let; 7 žensk in 9 moških. Večina (94%) anketiranih je zaključila skrajšan poklicni program izobraževanja. Polovica (56%) anketiranih ni vključenih nikamor, četrtnina od vseh pa dela v delavnicah varstveno delovnih centrov. Cilj anketiranja je bil:

- izražanje želja potencialnih udeležencev programa po utrjevanju in obnovi v rednem izobraževanju pridobljenih znanj ter po pridobivanju novih,
- pri potencialnih uporabnikih programa ugotoviti potrebo po obnovi in pridobivanju temeljnih znanj iz področij govornih, pisnih, računskih in bralnih spretnosti ter socialnih veščin.

Vsi pogovori s strokovnjaki so potekali preko telefona.

Za pridobitev mnenj potencialnih uporabnikov oz. udeležencev smo vprašalnike poslali predstavnikom lokalnih društev Sožitje – Zveze društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju, ki so na podlagi vprašanj izvedli intervjuje z osebami s posebnimi potrebami*.

4.1 UGOTOVITVE STROKOVNJAKOV

Vsi strokovnjaki, ki so bili vključeni v oceno potreb so mnenja, da osebe s posebnimi potrebami po zaključenem osnovnošolskem izobraževanju ali/in v obdobju odraslosti potrebujejo nadaljnje usposabljanje za zviševanje ravni pismenosti. Opozorili so na **značilnost populacije, ki narekuje nenehno utrjevanje že usvojenih znanj in spretnosti in usvajanje novih, da lahko postopoma to, kar so se učili in kar se učijo uporabijo v vsakdanjem življenju**. Pa tudi, da ima večina teh oseb težave že s tehniko branja, s črkovanjem, posebej še z razumevanjem nekega besedila ali zapisom neke vsebine. Prav zato mnogi ne izkoriščajo možnosti v okolju, da bi te spretnosti ob vsakodnevnih dejavnostih izpopolnjevali (spremljanje časopisja, branje knjig, pisanje dnevnika...), kar jim zmanjšuje možnosti enakovrednega vključevanja v socialno okolje.

Posebej so poudarili, da je pri pripravi programa potrebno nameniti pozornost sodobnemu procesu inkluzije, ki ga je potrebno razumeti kot načelo splošne vrednosti.

Kljub pričakovani višji opismenjenosti ob zaključku osnovnega šolanja so strokovnjaki enotnega mnenja, da je vprašanje, koliko teh naučenih znanj in spretnosti bodo kot odrasle osebe s posebnimi potrebami, brez ponovnega usposabljanja/spodbujanja/podpore sposobni prenesti v praktično življenje. Posebej, če upoštevamo, da posamezna znanja usvajajo le v določenih obdobjih šolanja, da je pozabljanje (v kolikor ni povezano z vsakodnevnimi aktivnostmi) pri teh osebah prisotno v mnogo večji meri kot pri drugih ljudeh ter da jih označujejo težave na področju socialnega prilagajanja (tudi v povezavi s čustvovanjem), kar jim lahko ovira ali onemogoča samostojno in uspešno izvajanje neke aktivnosti.

Nova paradigma in nova koncepcija vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami se v praksi ni pričela šele s prenovo šolstva v Sloveniji ali s sprejetjem Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list SRS, št. 54-2496/2000). Že pred tem je bilo mnogo učencev s posebnimi potrebami vključenih v redni izobraževalni sistem med njimi tudi učenci z motnjami v duševnem razvoju. Zato strokovnjaki danes ugotavljajo, da lahko strukturo učencev, ki so vključeni v izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom (v osnovne šole s prilagojenim programom) razdelimo na dve skupini. Prva skupina so učenci, ki so (bodo) uspešno

zaključili osnovnošolsko izobraževanje in se nadalje vključili v srednješolske programe. Druga skupina so učenci, ki zaradi nižjih spretnosti komaj dosegajo minimalne standarde znanja in praviloma ostajajo doma oziroma poiščejo rešitev tako, da se uvrstijo med osebe z zmernimi motnjami v duševnem razvoju. S tem si zagotovijo minimalno socialno varnost kot invalidi in možnost zaposlitve v varstveno-delovnih centrih. Mnoga znanja in spretnosti, ki so jih pridobili v času obveznega šolanja ne uporabljajo/potrebujejo in postopoma pozabijo.

Po navedbah ravnateljev osnovnih šol s prilagojenim programom, se le v mestnih okoljih (Ljubljana in Maribor) večina učencev uspe vpisati v nadaljnje izobraževanje, povsem drugačne pa so navedbe ravnateljev osnovnih šol s prilagojenim programom v manjših krajih, kjer se je v zadnjih letih vključenost v nadaljnje šolanje zmanjšala za 40%. Delež tega lahko zagotovo pripišemo tudi možnostim nadaljnjega šolanja v domačem okolju in možnostim zaposlitve.

Zaradi vsega navedenega je program, ki bi zviševal raven pismenosti pri odraslih osebah s posebnimi potrebami pomemben in potreben tako za odrasle osebe s posebnimi potrebami, ki po zaključenem osnovnošolskem izobraževanju po prilagojenem programu z nižjim izobrazbenim standardom ostanejo »doma«, kot tudi za tiste, ki se vključijo v neko obliko nadaljnjega šolanja.

Posledice motenj v duševnem razvoju se kažejo na celotni osebnosti, še posebej na intelektualnem in socialnem področju. Tako je za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju značilno, da je govorno sporočanje zahtevno, ne daje jim posebnega zadovoljstva, ker so manj uspešni. Zasledimo težave s tvorjenjem besedil, njihovo govorno sporočanje je slabo razvito, netekoče, osiromašeno. Skromnejše besedišče in razumevanje besed, katerih pomen hitreje pozabljajo, priklic ustreznih besed iz spomina ter težave s samodejnim dojemanjem jezika in njegovih prvin jih pogosto vodi v čustvene stiske, zaradi katerih se ne vključujejo v pogovore, in se raje umaknejo v molk. Težave s sporočanjem se kažejo v vsej svoji širini in globini pri pisanju. Zasledimo neustreznost glasovne analize besed, zapisane misli so neurejene ali nepopolno izražene. Velike težave se kažejo pri dojetanju pravil besednega sporočanja. Težave z razumevanjem besedila se najbolj odražajo pri branju, ko preprosto ne vedo, kaj prebrano pomeni. Posledica tega je, da se ogibajo dejavnostim, povezanimi z branjem in pisanjem.

Z vsakodnevnim življenjem so neposredno povezana tudi znanja in spretnosti prostorske in časovne predstave ter matematično mišljenje, kjer imajo lahko osebe z motnjami v duševnem razvoju pogosto velike težave. Za večjo pismenost in ustrezno delovanje v družini in okolju je potrebno, da so v obdobju odraslosti deležni tudi utrjevanja usvojenih znanj in spretnosti oziroma nadaljnega učenja osnovnih matematičnih spretnosti.

Ohranjanje pridobljenih temeljnih znanj, spretnosti in veščin ter razvijanje novih znanj in spretnosti, bo odraslim osebam s posebnimi potrebami zagotavljalo večjo samostojnost in odgovornost v življenju, participacijo in dvig samozavesti. Znanja in spretnosti, ki jih je potrebno utrjevati in krepiti za večjo pismenost, so po mnenju vseh anketiranih strokovnjakov naslednja:

- znanja, spretnosti in veščine s področja besednega izražanja - govorne spretnosti,
- znanja, spretnosti in veščine na področju branja - bralne spretnosti,
- znanja, spretnosti in veščine na področju pisanja – pisne spretnosti,
- osnovna matematična znanja in spretnosti - računske spretnosti,
- znanja za čim bolj enakovredno vključevanje v okolje - socialne veščine.

4.2 MNENJE UPORABNIKOV PROGRAMOV

Potrebo po obnovitvi in pridobivanju novih znanj s področij govornih, bralnih, pisnih in računskih spretnosti ter socialnih veščin, so v opravljeni anketi izražali tudi sami uporabniki – odrasle osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju.

V uvodu ankete smo jih spraševali, če se kdaj znajdejo v situaciji, da bi morali narediti kaj, kar zahteva uporabo njihovih bralnih, pisalnih in računskih spretnosti, pa ne vedo, kako bi se znašli. Kar tri četrtine jih je odgovorilo, da se jim to dogaja. Le eden od izprašanih je odgovoril nikalno.

Na vprašanje: »Ali bi želeli ta znanja ponovno osvežiti oziroma jih pridobiti?«, pa je kar 14 od 16 vprašanih, odgovorilo z: »Da«.

5. OCENA STROKOVNJAKOV IN UPORABNIKOV/UDELEŽENCEV O VSEBINAH PROGRAMA ZA ZVIŠEVANJE RAVNI PISMENOSTI ZA ODRASLE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

5.1 GOVORNE SPRETNOSTI

Pripovedovanje in opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja

Odgovori strokovnjakov

Tri četrtine (75%) anketiranih strokovnjakov je mnenja, da je pripovedovanje in opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja zelo pomembna dejavnost, ki lahko udeležencem pripomore ne le k širjenju besednega zaklada in vplivanju na premagovanje ovir pri sodelovanju v pogovorih temveč tudi pri ozaveščanju ustreznih besed iz spomina ter samodejnemu dojetanju jezika in njegovih prvin. Zato jih je potrebno nenehno vpletati v pogovore ter jim omogočati govorne situacije. Osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju pogosto razumejo vprašanje ali vsebino, ne znajo pa obesediti odgovora in odgovarjajo z da in ne. Izkoristiti je potrebno interese posameznega udeleženca (poročila o nogometni tekmi, o filmu, ki ga je gledal, o praznovanju ...). Vpletanja v govorne situacije jim bodo dvigovala samozavest. Četrtnina (25%) anketiranih strokovnjakov ocenjuje pripovedovanje in opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja kot pomembno, vendar menijo, da je to za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju zelo zahtevna dejavnost, za posameznike tudi prezahtevna, ki lahko ob manj ustreznih spodbudah in vsebinah vodi v odpor in neuspeh.

Odgovori uporabnikov

Več kot tri četrtine (81%) uporabnikov je v anketi izrazilo željo po ohranjanju znanj in pridobivanju novih znanj s področja pripovedovanja in opisovanja dogodkov iz vsakdanjega življenja. Ostali anketirani so na vprašanje, če bi želeli pridobiti ta znanja, odgovorilo z «Ne».

Ubesedenje osebnega razpoloženja, osebnega mnenja, odnosa

Odgovori strokovnjakov

Večina (83%) vprašanih strokovnih delavcev ubesedenju osebnega razpoloženja, osebnega mnenja, odnosa, pripisuje izjemen pomen, saj osebe z motnjami v duševnem razvoju prav na tem področju kažejo izrazite težave. Težko izražajo svoja čustva, prav tako se težje vživljajo v druge osebe, zato težko razumejo čustva drugih in se glede na to tudi vedejo. K temu jih je potrebno spodbujati in pri tem izkoristiti situacijski govor, v katerem bodo lahko izražali potrebe, želje, interese, občutke. Trije anketirani ravnatelji in učitelji menijo, da je ubesedenje osebnega razpoloženja, osebnega mnenja, odnosa pomembna vsebina, vendar osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju osebnega razpoloženja ne zmorejo opisati, razumeti, še manj pa oblikovati neko osebno mnenje ali odnos do nekega dogodka ali predmeta. Trije strokovni delavci menijo, da so ta znanja nepomembna.

Odgovori uporabnikov

Večina (90%) vprašanih uporabnikov je na vprašanje, ki se je nanašalo na vsebine obesedenja osebnega razpoloženja, osebnega mnenja in odnosa odgovorilo, da ta znanja, spretnosti in veščine želijo osvežiti in še na novo pridobiti. Rezultat ankete je torej pokazal, da sami uporabniki izražajo vrzel v znanju na tem področju.

Ocenjevanje – kritike, pohvale

Odgovori strokovnjakov

Izražanja vrednostnih sodb so po mnenju več kot polovice (67%) strokovnih delavcev zajetih v anketi, zelo pomembna znanja. Pri tem je potrebno izhajati iz vsakodnevnih situacij in interesov posameznika ter v veliki meri poudarjati predvsem pozitivne vrednostne sodbe – pohvale, ki se jih v življenju manj pogosto poslužujemo. Tretjina (33%) anketiranih strokovnjakov je mnenja da so ta znanja za vsakodnevno vključevanje v okolje sicer pomembna, vendar jih osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju niso sposobne oblikovati in izražati oceno – kritiko ali pohvalo.

Odgovori uporabnikov

Izražanju vrednostnih sodb, ki izhajajo iz življenjskih situacij, je več kot tri četrtine (79%) vprašanih oseb s posebnimi potrebami dalo pomembno mesto, saj so odgovorili, da bi ta znanja radi pridobili. Manj kot četrtina (21%) vprašanih pa znanju tega področja ne posveča pomembne vloge.

Posredovanje informacij – osebno, po telefonu

Odgovori strokovnjakov

Večina (92%) strokovnih delavcev, zajetih v raziskavo, ocenjuje ustno posredovanje informacij kot zelo pomembna znanja, predvsem posredovanje informacij preko telefona. Trije (8%) so mnenja, da so ta znanja še kar pomembna, vendar so za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju lahko prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Večina (87%) potencialnih uporabnikov je odgovorila pritrdilno, kar pomeni, da ta znanja želijo osvežiti, utrditi ali na novo pridobiti.

Oblikovanje navodil, oblikovanje vprašanj

Odgovori strokovnjakov

Tri četrtine (75%) vprašanih strokovnjakov meni, da je oblikovanje navodil in vprašanj izjemno zahtevna naloga in za odrasle osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju zelo potrebna. Uspešnost bo po njihovem mnenju odvisna od usposobljenosti strokovnjaka, časa, ki ga bodo imeli udeleženci na razpolago, ustreznosti in aktualnosti vsebin ter stopnje zahtevnosti, ki mora ostati na osnovni ravni. Četrtina (25%) jih meni, da so ta znanja sicer pomembna, vendar prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Polovica vprašanih oseb s posebnimi potrebami si želi pridobiti nova znanja s področja oblikovanja navodil in oblikovanja vprašanj, četrtna uporabnikov si ne želi novih znanj tega področja, četrtna vprašanih pa odgovora ni posredovalo.

5.2 BRALNE SPRETNOSTI

Branje z razumevanjem (leposlovna besedila, navodila, novice, opozorila, vabila, reklame, vozni red, bankomat, simboli, zavarovalne police...)

Odgovori strokovnjakov

Večina (83%) anketiranih strokovnjakov meni, da je branje z razumevanjem izjemno pomembno. Pri tem je potrebno izhajati iz funkcionalnih in sporočilnih tekstov, upoštevati, da imajo osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju težave že s tehniko branja, kaj šele z razumevanjem ter, da je zato potrebno v prvi vrsti bolj upoštevati besedilno (primarno raven razumevanja) kot uporabno razumevanje. Šest (17%) anketiranih strokovnih delavcev pa meni, da so ta znanja pomembna, vendar menijo, da so za večino oseb z lažjimi motnjami v duševnem razvoju prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Kar tri četrtine vprašanih oseb s posebnimi potrebami izraža željo po novem znanju s področja branja z razumevanjem. Trije so odgovorili nikalno, eden od izprašanih pa odgovora ni posredoval.

Uporaba informacijske tehnologije (iskanje, izbira, povezovanje in raba informacij)

Odgovori strokovnjakov

Za enakovredno vključevanje v okolje je po mnenju več kot polovice (58%) vprašanih strokovnjakov, uporaba informacijske tehnologije zelo pomembna in lahko pripomore k večji pismenosti odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju. Hkrati lahko predstavlja motivacijsko

sredstvo, ki doprinese k večjemu razumevanju pisnih besedil ter spodbuja branje in pisanje. Nekoliko manj kot polovica (42%) anketiranih meni, da je uporaba informacijske tehnologije v današnjem času pomembna, vendar so ta znanja in spretnosti za odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Rezultati ankete z uporabniki kažejo, da je raba informacijske tehnologije za njih potreba in njihova želja. Večina (82%) vprašanih je odgovorila, da ta znanja želijo pridobiti, dva teh zanj ne želita, eden vprašanih pa v anketi na te trditve ni dal odgovora.

Sledenje razpisom

Odgovori strokovnjakov

Polovica (50%) v raziskavo zajetih strokovnjakov meni, da je za odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju zelo pomembno, da znajo slediti razpisom, predvsem razpisom za delovno mesto. Šest učiteljev (17%) meni, da je sledenje razpisom potrebno, vendar za osebe z motnjami v duševnem razvoju prezahtevno, tretjina (33%) anketiranih pa ocenjuje ta znanja kot nepomembna in navaja, da te osebe pri iskanju zaposlitve potrebujejo pomoč.

Odgovori uporabnikov

Večina (90%) vprašanih potencialnih uporabnikov si želi pridobiti nova znanja tega področja. Eden od uporabnikov odgovora ni posredoval.

5.3 PISNE SPRETNOSTI

Oblikovanje besedil, pisanje življenjepisa, poročanje

Odgovori strokovnjakov

Večina (83%) strokovnjakov, zajetih v raziskavo je mnenja, da so znanja in spretnosti za čim samostojnejše oblikovanje besedil za različne namene zelo pomembna. Pri tem so pomembna beleženja doživljanj (dnevnik), beleženja posebnih dogodkov ali življenjepis s pomočjo opornih točk, pisanje ljubezenskega pisma, prijaznega sporočila, lepe misli, voščilnice. Tovrstno pisno izražanje zahteva vsebine, ki bodo udeležence motivirale. Trije od anketiranih strokovnjakov menijo, da so ta znanja pomembna tudi za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju, vendar so zanje prezahtevna, trije pa menijo, da so ta znanja nepotrebna, saj tem osebam pri pisanju življenjepisa vedno pomaga druga odrasla oseba, drugih pisnih sporočanj pa se, zaradi težav v razvoju ne poslužujejo.

Odgovori uporabnikov

Tri četrtine vprašanih potencialnih uporabnikov si želi pridobivanja znanj s področja oblikovanja besedil in poročanja. Ena četrtina vprašanih teh zanj ne želi pridobivati.

Pisanje vloge za službo, za pridobitev dokumentov, prijave za socialno podporo, naročila in odjave (hrane, časopisa...)

Odgovori strokovnjakov

Kot zelo pomembna znanja in spretnosti so anketirani strokovnjaki ocenili tudi pisanje vloge za službo, za pridobitev dokumentov, prijave za socialno podporo, naročila in odjave (83%). Šest pa jih ocenjuje naštetu kot potrebna znanja, ki pa so za večino oseb z lažjimi motnjami v duševnem razvoju prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Kar tri četrtine (75%) vprašanih oseb s posebnimi potrebami je odgovorilo pritrdilno in s tem so izrazili željo po novih znanjih tega področja. Četrtnina vprašanih si novih znanj iz tega področja ne želi pridobivati.

Pisanje pritožbe, ugovora

Odgovori strokovnjakov

Pisanje pritožbe ali ugovora z utemeljitvijo je za osebe z motnjami v duševnem razvoju prezahtevna naloga. Manj kot polovica (41%) vprašanih strokovnjakov meni, da kljub temu le morajo znati povedati in zapisati enostavno pritožbo ali ugovor (npr.: »Sporočam vam, da računa nisem poravnal, ker ga do danes nisem prejel.«), zapisati vabilo ali opravičilo ipd.. Enak delež (41%) vprašanih meni, da so ta znanja za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju nepotrebna, ostali (18%) pa, da so ta znanja potrebna, vendar za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Več kot dve tretjini (70%) vprašanih oseb s posebnimi potrebami si želi znati samostojno oblikovati besedilo pritožbe, medtem, ko dveh vprašanih to ne zanima, trije pa odgovora na to trditev niso dali.

Izpolnjevanje obrazcev

Odgovori strokovnjakov

Tri četrtine (75%) vprašanih ocenjuje znanja za izpolnjevanje enostavnih obrazcev, s katerimi se ljudje srečujemo dnevno, kot zelo potrebna znanja tudi za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju. Šest jih ocenjuje kot potrebna, a za večino oseb prezahtevna, trije pa so mnenja, da so ta znanja nepotrebna, saj jim bodo pri tem vedno pomagale druge odrasle osebe.

Odgovori uporabnikov

Podobni so tudi rezultati ankete med potencialnimi uporabniki. Tri četrtine (75%) vprašanih si želi znanj iz tega področja, medtem, ko je četrtina vprašanih odgovorila, da jih ta znanja ne zanimajo.

Pisanje oglasa

Odgovori strokovnjakov

Znati napisati oglas (kupim, zamenjam, prodam...), je po mnenju več kot polovice (58%) anketiranih zelo pomembno, saj se prodajanje in kupovanje preko oglasov v današnjem času močno povečuje. Pri tem je potrebno po njihovem mnenju upoštevati objavljanje tako v časopisu kot na spletnih straneh. Šest (17%) jih meni, da so ta znanja potrebna, vendar prezahtevna in četrtina (25%) vprašanih strokovnjakov meni da so ta znanja za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju nepomembna.

Odgovori uporabnikov

Tri četrtine (75%) vprašanih potencialnih udeležencev programa si želi znati pravilno napisati in objaviti oglas v časopisu ali preko računalnika. Četrtina (25%) vprašanih pa za pridobivanje znanj iz tega področja nima interesa.

Izpolnjevanje križank

Odgovori strokovnjakov

Izpolnjevanje križank in rebusov je po mnenju tretjine v raziskavo zajetih strokovnjakov zelo pomembna spretnost, predvsem za razumevanje navodil in razčlenitev besed, sposobnost priklica informacij, tudi iskanje in pridobivanje informacij, povezovanje, enostavno sklepanje ter za kakovostno koriščenje prostega časa. Križanke in rebusi, ustrezno oblikovani, so tudi motivacijsko sredstvo za pridobivanje drugih znanj in spretnosti za večjo pismenost. Učitelji, ki reševanje križank in rebusov vključujejo v učni proces navajajo, da imajo s tem izjemne učinke.

Prav tako tretjina strokovnjakov, zajetih v našo raziskavo meni, da so spretnosti reševanja križank in rebusov sicer potrebna, vendar zelo zahtevna, tretjina pa, da so tovrstne spretnosti nepotrebne.

Odgovori uporabnikov

Nekoliko več kot dve tretjini (69%) vprašanih potencialnih udeležencev se želi naučiti pravilno reševati križanke, rebuse, uganke in druge naloge iz tega sklopa. Nekaj manj kot tretjino (30%) vprašanih to področje ne zanima.

5.4 RAČUNSKÉ SPRETNOSTI

Reševanje problemov iz vsakdanjega življenja z uporabo osnovnih računskih operacij

Odgovori strokovnjakov

Tri četrtine (75%) anketiranih strokovnjakov ocenjuje utrjevanje in pridobivanje znanj in spretnosti za reševanje problemov iz vsakdanjega življenja z uporabo osnovnih računskih operacij kot zelo pomembno. Kot motivacijo za aktivnost udeležencev predlagajo praktične situacije v konkretnih okoljih ter posebej prirejene križanke. Četrtnina jih je mnenja, da so znanja pomembna, vendar za večino oseb z lažjimi motnjami v duševnem razvoju prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Tretjina vprašanih oseb s posebnimi potrebami si želi utrditi oz. pridobiti nova znanja s področja računskih operacij in njihove uporabe v vsakdanjem življenju. Kar dve tretjini vprašanih pa je na trditve tega področja odgovorilo nikalno.

Reševanje problemov iz vsakdanjega življenja s sklepanjem

Odgovori strokovnjakov

Po mnenju več kot polovice (58%) anketiranih, reševanje problemov iz vsakdanjega življenja s sklepanjem pri osebah z lažjimi motnjami v duševnem razvoju v času obveznega šolanja premalo razvijamo. Je pa za aktivno vključevanje v življenje in ustrezno reagiranje zelo potrebno (Npr.: »Če se zadržim tukaj, bom zamudil avtobus.«). Tretjina (33%) strokovnjakov meni, da so ta znanja potrebna, a prezahtevna, trije navajajo, da so prezahtevna in nepotrebna.

Odgovori uporabnikov

Nekaj več kot tretjina (40%) vprašanih potencialnih udeležencev je odgovorila, da si želijo pridobiti znanja iz področja reševanja problemov iz vsakdanjega življenja s sklepanjem, medtem ko je malo manj kot polovica (48%) odgovorila nikalno, nekaj vprašanih (13%) pa odgovora ni posredovalo.

Ekonomika nakupovanja, gospodinjsko planiranje, varčevanje, naložbe

Odgovori strokovnjakov

Zahtevna znanja planiranja in varčevanja so po mnenju treh četrtin (75%) anketiranih zelo pomembna in potrebna, saj praktično vse osebe razpolagajo z nekaj lastnega denarja. Te vsebine se lahko v delu povezujejo z vsebinami za reševanje problemov s sklepanjem. Zato jih je potrebno postaviti pred problem, ki ga skušajo rešiti. Šest (17%) strokovnjakov meni, da so ta znanja pomembna a prezahtevna, trije vprašani so mnenja, da so za osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju prezahtevna in nepotrebna.

Odgovori uporabnikov

Manj kot četrtina (19%) vprašanih oseb je v uvodnem razgovoru povedala, da jim pri aktivnostih tega področja pomagajo drugi. Kljub temu je kasneje v anketi večina (80%) vprašanih izrazila željo po pridobivanju teh znanj in veščin.

Nakup vozovnic, rezervacije...

Odgovori strokovnjakov

Nakup vozovnic, parkirnih listov, vstopnic, plačevanje parkirnine, nabava pijače iz avtomata so vsakodnevne dejavnosti, za katere morajo biti usposobljene tudi osebe z lažjimi motnjami v duševnem razvoju. Tako meni tri četrtine (75%) v raziskavo zajetih strokovnih delavcev. Četrtna (25%) jih ima pri tem pomisleke, čeprav ocenjuje znanja kot pomembna.

Odgovori uporabnikov

Večina (80%) vprašanih je izrazila potrebo in željo po pridobivanju teh znanj.

5.5 SOCIALNE VEŠČINE

Kultura izražanja v različnih situacijah

Odgovori strokovnjakov

Kako se vedemo na delovnem mestu, v gledališču, na tekmi, v trgovini, pri naročanju hrane po telefonu ipd., so vsi (100%) vprašani ocenili kot zelo pomembna znanja, predvsem, ker imajo osebe z motnjami v duševnem razvoju več težav socialnega prilagajanja kot drugi ljudje. Ta znanja je potrebno utrjevati in/ali usvajati preko neposredne izkušnje (obisk gledališča zvečer, ogled športnega srečanja...).

Odgovori uporabnikov

Med vprašanimi potencialnimi uporabniki je dve tretjini izrazilo željo po usvajanju teh veščin, četrtno (25%) vprašanih to ne zanima, eden pa na zastavljeno trditev ni odgovoril.

Razumevanje in odzivanje v posebnih socialnih situacijah

Odgovori strokovnjakov

Izrekanje sožalja, čestitk, odzivanje ob izgubi službe ali sprejemu na delovno mesto ipd. so situacije, s katerimi se v življenju redkeje srečujejo, vendar je zelo pomembno, da se ob njih ustrezno odzovejo tudi osebe z motnjami v duševnem razvoju, meni večina (83%) vprašanih strokovnjakov. Nekateri (17%) menijo, da so ta znanja pomembna, vendar jih bodo udeleženci, v kolikor ne bodo imeli priložnosti nenehnega soočanja z njimi, pozabili.

Odgovori uporabnikov

Željo po pridobivanju omenjenih socialnih znanj in veščin je izrazila večina (88%) vprašanih oseb s posebnimi potrebami, eden od vprašanih je odgovoril nikalno, eden pa odgovora ni posredoval.

Pravice in dolžnosti

Odgovori strokovnjakov

Tri četrtine (75%) anketiranih meni, da je za dostojanstvo posameznika zelo potrebno, da pozna svoje pravice in tudi dolžnosti. Ob napakah, s katerimi se srečujejo in preko igranja vlog je prav, da spoznajo kaj je žaljivo in zakaj, kaj smejo in kaj ne in kaj so dolžni storiti v določenih življenjskih situacijah. Poznavanje njihovih osnovnih pravic in dolžnosti jim bo zagotavljalo večje vključevanje v okolje. Četrtnina (25%) vprašanih meni, da so ta znanja potrebna, a prezahtevna.

Odgovori uporabnikov

Tri četrtine vprašanih potencialnih uporabnikov programa čuti vrzel v svojem znanju iz tega področja in si ga zato želijo pridobiti. Četrtnina vprašanih pa to področje znanj in veščin ne zanima.

5.6 UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Hitre spremembe tako v tehnološkem, ekonomskem in tudi vsakodnevnem življenju posameznika zahtevajo nenehno prilagajanje, vseživljenjsko učenje ter pridobivanje novega znanja in spretnosti, s katerimi se posameznik lažje vključi v družbo in s katerimi se bo posameznik lažje prilagajal spremembam. **Zato so vsi, ki so sodelovali v anketiranju mnenja, da je program zviševanja pismenosti, ki lahko pripomore k večji enakovrednosti in participaciji oseb s posebnimi potrebami, nujen.** Enake rezultate je pokazala tudi izvedena anketa s šestnajstimi potencialnimi uporabniki. Usposabljanja za večjo pismenost oseb s posebnimi potrebami je potrebno ovrednotiti v kontekstu izenačevanja možnosti, kot ključnega strokovnega načela za zagotavljanje inkluzije (enakovrednosti in participacije oseb s posebnimi potrebami v vsakdanjem življenju v socialno okolje).

To pomeni, da je na izvedbeni ravni potrebno:

- program približati uporabniku/udeležencu,
- predvideti enostavne vsebine in kratke korake z mnogo časovnega razpona,
- pri vsaki osebi s posebnimi potrebami upoštevati njene individualne značilnosti (individualizacija) in
- posameznika kar najbolje vključiti v socialno okolje.

Zato je populacijo potrebno dobro poznati (ustrezna usposobljenost in izkušnje), hkrati pa program izvajati izključno v ustanovah za izobraževanje odraslih.

Integracija in inkluzija

Sodoben proces inkluzije je potrebno razumeti kot načelo splošne vrednosti, saj so (kot navaja Wilson, 2000) prevladujoči argumenti za inkluzijo načelni, moralni in politični (vključevanje je namreč nekaj pravilnega, logičnega in pravičnega, saj stremi k uresničevanju osnovnih človekovih pravic). Inkluzijo moramo razumeti zelo široko (ne le v povezavi z inkluzivno šolo), čeprav jo pogosto kar enačimo z enakostjo, združevanjem, odprtostjo... Omenimo le nekaj značilnosti integracije in inkluzije, ki so pomembni pri pripravi programa za zviševanje ravni pismenosti pri odraslih osebah s posebnimi potrebami:

Oba termina – integracija in inkluzija pomenita vključevanje oseb s posebnimi potrebami v »normalno« družbeno okolje. In vendar nekateri avtorji integracijo razumejo kot prilagajanje posameznika okolju. Integriran je tisti, ki se je prilagodil prednostnim normam okolja in ki je pripravljen in sposoben delati enako, kot se pričakuje od drugih. Pri tem je seveda nujno, da se prilagodijo osebe s posebnimi potrebami, se pa ne zdi potrebno, da se v celoti spremeni in prilagodi okolje (vstopi, če se lahko prilagodiš). Lahko bi rekli, da integracija zahteva pripravo oseb za vključevanje ter družbeno in izobraževalno, socialno in čustveno pripravljenost za prehod iz posebnih v običajne oblike življenja in dela. Inkluzija pa je drugačen proces vključevanja, pri čemer ne gre samo za prilagajanje, temveč za oblikovanje kulture v kateri se podpirajo različne potrebe in sprejemajo posebnosti, ki jih oblikujejo spol, narodnost, jezikovna pripadnost, različni družbeni statusi, stopnje izobrazbe in tudi posamezne pomanjkljivosti, težave, motnje, bolezni. Temelji na idejah o multi in inter-kulturnosti, sožitju, tolerantnosti, sobivanju, strpnosti ipd. (vstopi, ker spoštujemo razlike in ker si lahko tak, kot si).

To pomeni, da pri prizadevanjih za inkluzijo vplivamo na dostopnost socialnega in fizičnega okolja drugačnim, tistim, ki so že vnaprej obsojeni na položaj šibkejših (manjvrednih in drugorazrednih). Inkluzija podpira raznovrstno družbo, v kateri obstaja več osnutkov "normalnosti" in v kateri se izgubijo enotni obrazci obnašanja. Torej inkluzija pomeni enako in polno sodelovanje v skupnosti, vendar hkrati to ne pomeni izenačevanje skupin in posameznika,

temveč enake možnosti za vse, seveda z upoštevanjem različnosti oziroma različnih individualnih potencialov, ki omogoča ohranitev identitete.

Integracija posameznika v družbo je zahtevala sodelovanje v institucijah na "povprečen" način ob doseganju "povprečnih" rezultatov, kar je bil kriterij "normalnosti". Pri inkluziji gre za različne oblike in nivoje sodelovanja posameznika v določenih institucijah. Temelj ni več "povprečnost", ampak individualne razlike. Ob takem razumevanju inkluzije se soočamo tudi z dilemami, ko je potrebno definirati, katere aktivnosti in kakšen način življenja je zaželen, kdaj neko osebo vključiti in kdaj izključiti. Lahko rečemo, da je zaželeno sodelovanje z drugimi v medsebojnih aktivnostih; toda še vedno ostaja vprašanje, v katerih aktivnostih naj bi posameznik sodeloval in kaj naj bi delil z drugimi. Določiti moramo torej kategorije posameznikov, ki naj bi jih vključili v določene dejavnosti in značilnosti delovanja institucije, v katero naj bi bil posameznik vključen. Inkluzija torej predpostavlja vključevanje posameznega subjekta v širše družbeno okolje ob ohranitvi njegove identitete.

Ob tako razumljeni inkluziji naj bi program za zviševanje ravni pismenosti oseb s posebnimi potrebami na izvedbeni ravni zadostil tudi nekaterim splošnim značilnostim inkluzivnega izobraževanja:

- pozitiven odnos do različnosti,
- pozitivna pričakovanja do vseh udeležencev,
- enakovrednost vseh sodelujočih,
- sodelovanje vseh udeležencev, ne glede na njihove posebne potrebe,
- oblikovanje pogojev, ki omogočajo upoštevanje individualnih potreb vseh udeležencev,
- zagotavljanje pomoči na osnovi potreb posameznika in ne na osnovi programa ali motnje - vsak udeleženec je individuum, s svojimi pomanjkljivostmi in močnimi področji, nihče nima oznake in ni obravnavan kot član določene kategorije,
- klima in kultura, za katero je značilno širjenje komunikacije, sodelovanje, podpiranje možnosti, da se udeleženci učijo drug od drugega,
- ustrezni načini delovanja in poučevanja,
- na udeleženca usmerjen program, ki se prilagaja posameznikom (posebnostim in različnim stilom učenja),

- metode, pripomočki, materiali, učni in tehnični pripomočki naj bi bili prilagojeni individualnim potrebam in ne posamezni skupini oseb s posebnimi potrebami,
- profesionalno strokovno osebje, ki vključuje dobro poznavanje oseb s posebnimi potrebami, načini poučevanja in sodelovanja z njimi, poglobljanje že obstoječih znanj in veščin ter razvijanje novih, s sposobnostjo ugotavljanja individualnih potreb in želja udeležencev.

VIRI:

- Booth, T., Ainscow, M. (1998). From them to us. An international study of inclusion in education. London and New York.
- Corbett, J. (1999). Inclusivity and School Culture: the case of special education. V: Prosser, School Culture. London: Paul Chapman Publishing.
- Dopolnitev Ustave Republike Slovenije (UL. RS 69/04).
- Dyson, A., Millward, A. (2000). Schools and special needs. Issues of innovation and inclusion. London.
- Izobraževalni program za odrasle (2002). Program usposabljanja za življenjsko uspešnost – most do izobrazbe. Andragoški center Slovenije.
- Jenkinson, J. C. (1997). Mainstream or special? Educating students with disabilities. London and New York. Routledge.
- Kavkler, M. (2003). Inkluzivno izobraževanje. Pravica otrok s posebnimi potrebami. Vzgoja, 5 (18), 5 – 7.
- Knaflič, L. (2001). Temeljno znanje in spretnosti mladih, brezposelnih in staršev šolskih otrok. Raziskovalno poročilo. ACS, Ljubljana.
- Magajna, L. (2004). Specifične motnje učenja in pismenost pri mladostnikih in odraslih. Raziskovalno poročilo. Svetovalni center, Ljubljana.
- Medveš, Z. (2002). Šola zate in zame. V: Integracija, inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji šoli. Strokovni posvet. (Ur. Resman, M.) Kongresni center HIT Hotel Perla. Nova Gorica. Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije, 56 – 71.
- Mittler, P. (2000). Inclusive Education. London: David Fulton Publishers.
- Novljan, E. (1997). Uveljavljanje integracije za osnovnošolsko obdobje. V: Uresničevanje integracije v praksi: vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. Zbornik prispevkov. (Ur. Destovnik, K.) Portorož, 30 – 41.
- Novljan, E., Jelenc D. (2000). Izobraževanje odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju. CenterKontura, Ljubljana.
- Novljan, E. (2002). Inkluzija – možnosti in omejitve. Otroci s posebnimi potrebami so del celotnega sistema vzgoje in izobraževanja. V: Integracija, inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji

- šoli. Strokovni posvet. (Ur. Resman, M.) Kongresni center HIT Hotel Perla. Nova Gorica. Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije, 95 – 102.
- Novljan, E. (2002). Ekonomski vidik pri uresničevanju inkluzije. Defektologica slovenica, 10 (3), 55 – 61.
  - Program življenja in dela organizacije za usposabljanje lažje duševno prizadetih otrok in mladostnikov (1987). 3. zvezek: Jezikovno-umetnostno vzgojno-izobraževalno področje. Zavod SR Slovenije za šolstvo.
  - Program življenja in dela organizacije za usposabljanje lažje duševno prizadetih otrok in mladostnikov (1987). 4. zvezek: Družbeno-ekonomsko, naravoslovno-matematično vzgojno-izobraževalno področje. Zavod SR Slovenije za šolstvo.
  - Skalar, V. (2001) Strategija uveljavljanja integracije in socialnega vključevanja (inkluzija) pri socialno izključenih otrocih in pri otrocih s posebnimi potrebami v osnovni šoli. Defektologica slovenica, 9 (3), 37 – 43.
  - Učni načrt za prilagojen izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom (2003). Slovenščina. Zavod RS za šolstvo.
  - Učni načrt za prilagojen izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom (2003). Matematika. Zavod RS za šolstvo.
  - UNESCO (1996). Legislation pertaining to special needs education.
  - United Nations (1994). The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities
  - Wilson, J. (2000). Doing justice to inclusion. Evropean journal of special needs education, 3, 297-304.
  - Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (1996). V: Šolska zakonodaja, Ministrstvo za šolstvo in šport.
  - Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL. RS 54/00).

T. JEREB: PRAVNA UREJENOST POLOŽAJA OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V SLOVENIJI

Pri pojmu oseb s posebnimi potrebami je potrebno povedati, da je ta izraz v slovenskem pravnem redu prvič uporabljen leta 1996, ko je bil sprejet Zakon o osnovni šoli (UL RS 12/96). V 11. členu navaja, da morajo biti otrokom s posebnimi potrebami zagotovljeni ustrezni pogoji za njihovo vzgojo in izobraževanje. V nadaljevanju navaja, kdo so ti otroci, od različnih skupin otrok z motnjami ali ovirami do posebej nadarjenih otrok. Omenjeni zakon tudi že določa posebnosti pri vzgojno-izobraževalnih programih. Velik dosežek je tudi določilo, da imajo starši pravico otroka s posebnimi potrebami vpisati v osnovno šolo v šolskem okolišu, kjer ima otrok stalno prebivališče, razen v primeru, če ta šola na izpolnjuje pogojev in ga pristojna šolska uprava na podlagi pravnomočne odločbe o usmeritvi napoti v določeno drugo ustrezno osnovno šolo.

Žal so bile nekatere določbe tega zakona praktično neizvršljive, saj še do danes nismo dobili šolskih uprav, pa tudi celoten postopek usmerjanja otrok s posebnimi potrebami je šele v letu 2000 bolj konkretiziral Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL. RS 54/00). Enak izraz - otroci s posebnimi potrebami v istem letu uporabi tudi Zakon o vrtcih (UL.RS 12/96).

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami v 2. členu navaja, da so otroci s posebnimi potrebami otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno - jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja ter otroci z motnjami vedenja in osebnosti, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja. V 42. členu je bilo opredeljeno, da se izvršilni predpisi (podzakonski predpisi) sprejmejo najkasneje v enem letu po uveljavitvi zakona. Zato so do sprejema izvršilnih predpisov ostali v veljavi še predhodni Pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (UL.SRS 18/77), Pravilnik o programu vzgojnega dela v zavodih za usposabljanje (UL.SRS 27/70) in Pravilnik o programu za

usposabljanje v zavodih za delovno usposabljanje (UL.SRS 27/70). Z dnem uveljavitve Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami je prenehal veljati predhodni Zakon o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (UL. SRS 19/76), ki je veljal od leta 1976. Kot podzakonski akt omenjenega zakona je bil v veljavi že omenjeni Pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ki je kot take otroke opredeljeval duševno prizadete otroke, otroke s slušnimi in govornimi motnjami, slepe in slabovidne otroke, otroke z drugimi telesnimi motnjami, vedenjsko in osebnostno motene otroke ter otroke z več motnjami. Primerjava nove opredelitve otrok s posebnimi potrebami s predhodno normiranostjo kaže, da je pojem otroci s posebnimi potrebami razširjen.

Vsa slovenska zakonodaja, ki kakorkoli omenja ali v celoti pokriva odrasle osebe, poimenovane osebe s posebnimi potrebami, če lahko ta pojem uporabimo tudi za odrasle (mišljeno starejše od 18. leta starosti), je izražena na področju sistemskih zakonov, posebnih zakonov in izvršilnih predpisov, ki jih navajamo v nadaljevanju. Značilnost vseh je, da glede na čas nastanka oziroma sprejema uporabljajo različne druge izraze kot so: odrasle osebe z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, invalidne osebe, osebe po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, upravičenci socialno-varstvenih pravic. Zakon o nepravdnem postopku uporablja celo izraz duševno zaostale osebe. Trenutno za odrasle osebe ni formalno pravno nikjer uporabljen izraz odrasle osebe s posebnimi potrebami, lahko pa ga seveda analogno z že vpeljanim izrazom otroci s posebnimi potrebami uporabljamo tudi za odrasle osebe, v tem primeru osebe starejše od 18 let.

Iz vsega navedenega je razvidno, da se je terminologija v zakonodaji spreminjala vzporedno s spremembo družbenega pojmovanja tega stanja in spremembami na področju vrednot, žal običajno z določenim časovnim zamikom. Ob tem je potrebno omeniti, da slovenska Ustava v svojem 52. členu navaja, da je invalidom v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo. Otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. Obe določili se tako ustavno zagotovljeno financirata iz javnih sredstev. Z ustavnim zakonom o spremembi 14. člena Ustave Republike Slovenije se je v letu 2004 dopolnil tudi 14. člen Ustave,

ki opredeljuje, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično in drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno o okoliščino (UL. RS 69/04)

V nadaljevanju podajamo pregled zakonske in podzakonske ureditve položaja otrok in odraslih oseb s posebnimi potrebami po kronološkem pristopu.

Statusno je položaj otroka s posebnimi potrebami v načelu enak s položajem vseh drugih otrok, vendar z nekaterimi posebnostmi. Odnose med starši in otroci in obratno, med drugim opredeljuje Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UL SRS 15/76 in 14/89). Poleg pravic in obveznosti staršev iz naslova roditeljskih pravic, imamo v omenjenem zakonu določilo 118.člena (1), ki pravi, da sodišče lahko izda po predlogu staršev ali centra za socialno delo v nepravdnem postopku odločbo, da se roditeljska pravica podaljša tudi čez otrokovo polnoletnost, če otrok zaradi telesne ali duševne prizadetosti ni sposoben, da sam skrbi zase, za svoje koristi in pravice. Pravni institut podaljšanja roditeljske pravice je z vidika ustavnih določil zelo sporen. Ustavno načelo enakosti v danem primeru namreč ne velja za starše, ki imajo podaljšane roditeljske pravice, če jih primerjamo z drugimi starši, ki imajo neprizadete otroke.

Ta ugotovitev velja toliko bolj, ker je imel omenjeni zakon do nedavnega v svojem 123. členu (2) tudi izrecno določbo, ki je določala, če je otrok zaradi težje telesne ali duševne prizadetosti nesposoben za samostojno življenje in nima zadostnih sredstev za preživljanje, so ga dolžni starši preživljati v skladu s svojimi možnostmi in ob pomoči skupnosti. Taka določba je bila v primerjavi z določbo istega člena (1), ki govori, da so starši dolžni preživljati svoje otroke, če se redno šolajo tudi po doseženi polnoletnosti, za starše odraslih oseb s posebnimi potrebami diskriminatorna, saj jih je zopet postavlja v drugačen (bolj obvezujoč in časovno neomejen) položaj, kot starše, ki nimajo takih otrok.

Zato je omenjeni zakon v svoji zadnji novelaciji leta 2004 to določilo izpustil (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UL RS 16/04). Na

načelni ravni je to napredek, vendar še vedno nima praktične veljave, dokler ostaja v veljavi institut podaljšanja roditeljskih pravic, med katere sodi tudi dolžnost preživljanja.

V zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih imamo tudi določbe, ki govore o primerih skrbništva, kamor v enem delu lahko sodijo tudi odrasle osebe s posebnimi potrebami, če že nimajo predhodno podaljšanih roditeljskih pravic.

V Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (UL.RS 97/01 in 76/03) imamo združene vse pravice staršev, ki tako denarno in v smislu pravic pripadajo staršem za njihove otroke, vendar je tu omejena njihova starost na 18 let, tako kot pojmujejo otroka mednarodni dokumenti. Zaradi motenj otroka v telesnem ali duševnem razvoju so v omenjenem zakonu za njihove starše nekatere določbe, ki jih ločijo v smislu pravic od drugih staršev, ki nimajo takih otrok. Najbolj pomembne so:

- podaljšan dopust za nego otroka za 90 dni,
- pravica delati v skrajšanem delovnem času v primeru otroka z zmerno, težjo in težko motnjo v telesnem ali duševnem razvoju,
- pravica dodatka za nego otroka s posebnimi potrebami (dve višini-prva za otroke z zmerno in težjo motnjo in druga za otroke s težko motnjo) in
- delno povračilo za izgubljen dohodek, v primerih staršev težko prizadetih otrok, ki niso v institucionalnem varstvu in se eden izmed staršev odloči za zapustitev dela ali izbris iz evidence brezposelnih.

Zakon o starševskem varstvu dopolnjujejo tudi Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo (UL.104/03), Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo (UL.RS 105/02 in 107/04) in Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje dodatka za nego otroka (UL.RS 26/96).

V Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (UL.RS 9/92, 12/93) imamo tudi posebnosti, ki veljajo tako za otroke z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, kakor tudi za odrasle osebe, invalide po Zakonu o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb. Te posebnosti se izražajo v tem, da imajo tako otroci s posebnimi potrebami, kakor že omenjeni

odrasli invalidi v celoti zagotovljeno plačilo zdravstvenih storitev. Podobno velja za obe kategoriji otrok in odraslih invalidov, da imajo njihovi starši pravice do posebnosti v primerih njihove potrebe po zdravstveni negi. V omenjenem zakonu je tudi posebnost, da šteje, da potrebujejo spremljevalca v primeru, ko morajo potovati zaradi zdravstvenih vzrokov v drug kraj od kraja njihovega bivanja.

Če se vrnemo na predšolsko razdobje, moramo omeniti, da Zakon o vrtcih v 8. členu navaja kdo so otroci s posebnimi potrebami in v nadaljevanju določa potrebo po prilagojenem izvajanju programov za predšolske otroke z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe. Pomembna je tudi določba 20. člena, kjer je govora, da ima prednost pri sprejemu v vrtec otrok s posebnimi potrebami.

Obdobje šolske obveznosti je v formalnem smislu normativno povezano z Zakonom o osnovni šoli in Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Ker smo oba že omenili, je potrebno povedati, da predvsem zadnji vse od svojega sprejetja praktično ni bil operativen do leta 2003, ko so bili končno sprejeti izvršilni predpisi. V prvi vrsti so to trije pravilniki in sicer:

- Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (UL.RS 54/03)
- Pravilnik o postopku usmerjanja otrok s posebnimi potrebami (UR.RS 54/03)
- Pravilnik o določitvi območnih enot Zavoda Republike Slovenije za šolstvo za začasno izvajanje nalog šolskih uprav, ki jih določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL.RS 21/03, 107/04)

V letu 2004 je bil izdan kot izvršilni predpis Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami in Zakona o osnovni šoli tudi Pravilnik o osnovnošolskem izobraževanju učencev s posebnimi potrebami na domu (UL.RS 61/04), ki podrobneje določa pogoje za izvajanje osnovnošolskega izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami, ki se izvaja na domu.

Vzporedno s pripravo omenjenih pravilnikov je potekalo tudi preoblikovanje in kadrovanje predhodnih komisij za razvrščanje v nove komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.

Postopoma pa se je pričela tudi priprava za oblikovanje novih programov in učnih načrtov. Pospešila se je pri prehodu na 9 letno šolanje, kjer so predvsem osnovne šole s prilagojenim programom prišle na vrsto šole na koncu prehoda. Taka situacija je povzročala kopico težav. Izkazalo se je, da je bila velika pomanjkljivost tudi slaba pripravljenost na dodatno izobraževanje učiteljev v rednih osnovnih šolah.

Vzporedno z začetkom usmerjanja otrok s posebnimi potrebami se je ponovno pojavilo vprašanje, kako je z možnostjo t.i. podaljšanega usposabljanja in izobraževanja za otroke, mladostnike in mlajše polnoletne osebe s posebnimi potrebami po zaključku formalne šolske obveznosti. Tako mnenje stroke, kakor tudi stališča staršev oseb s posebnimi potrebami so namreč bila, da je njihovo usposabljanje in izobraževanje smotno, v velikem delu celo zelo potrebno, tudi po zaključku obveznega šolanja. Čeprav to ni opredeljeno v nobenem zakonskem predpisu, je prišlo junija 2003 na Strokovnem svetu RS za splošno izobraževanje do sprejema Posebnega programa vzgoje in izobraževanja-osnovnošolska raven, ki se deli na

- obvezni del (9 let),
- nadaljevalni fakultativni del (3+3 leta - skupaj 6 let) in
- usposabljanje za življenje in delo (4 - 5 let).

Če upoštevamo obvezni in fakultativni del, bi lahko smatrali, da obstoji načelna možnost, da se otroci s posebnimi potrebami-podskupina otrok z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju lahko na osnovnošolski ravni izobražujejo do 26. leta starosti. Taka strokovna odločitev naj bi bila uporabljena samo pri skupini otrok z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju, ni pa predvidena za ostale otroke s posebnimi potrebami.

Če sledimo kronologiji, bi v dobi po obveznem šolanju lahko omenili v letu 2004 sprejeti Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (UL.63/04). Že v 1. členu (vsebina zakona) določa, da se s tem zakonom ureja pravica do zaposlitvene rehabilitacije in nekatera vprašanja zaposlovanja invalidov ter določajo druge oblike, ukrepi in vzpodbude za njihovo zaposlovanje ter način njihovega financiranja. Pri upravičencih bi lahko smatrali, da gre za osebe s posebnimi potrebami, saj jih v 3. členu opredeljuje kot osebe, ki so pridobile status po tem zakonu ali po drugih predpisih. Gre za osebe pri katerih je z odločbo pristojnega organa

ugotovljena trajna posledica telesne ali duševne okvare ali bolezni in imajo zato bistveno manjše možnosti da se zaposlijo ali ohranijo zaposlitev ali v zaposlitvi napredujejo.

Zaposlitvena rehabilitacija predstavlja storitve, ki se izvajajo s ciljem, da se invalid usposobi za ustrezno delo, se zaposli, zaposlitev zadrži in v njej napreduje ali spremeni svojo poklicno kariero. Zakon prinaša vrsto novosti, predvsem uvaja t.i. kvotni sistem zaposlovanja invalidov in tudi določa nekatere specifične oblike zaposlitve kot so npr. program socialne vključenosti, zaščitna zaposlitev in podporna zaposlitev. V zakonu je tudi opredeljen položaj invalidskih podjetij.

Skupino invalidov, ki imajo svoj status po polnoletnosti urejen po posebnem zakonu, predstavljajo odrasle osebe z zmerno, težjo in težko duševno prizadetostjo (tu se uporablja tak izraz), oziroma najteže telesno prizadete osebe. Gre za Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (UL. SRS 41/83), ki je bil sprejet že leta 1983. Ta pomembni zakon je uredil za upravičence položaj na treh ravneh. Prva je, da jim je priznal status invalida po omenjenem zakonu. Posledično jim ravno zaradi priznane invalidnosti pripadajo nekatere pravice tudi po drugi zakonodaji. Kot primer navajamo ureditev, ki je bila že prikazana pri Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. Drugi sklop priznanih pravic se nanaša na njihovo finančno zaščito. Uveljavljena je bila pravica do prejema nadomestila za invalidnost in dopuščena možnost za uveljavljanje pravice do dodatka za tujo nego in pomoč po tem zakonu. Nadomestilo za invalidnost pripada vsem invalidom, ki pridobijo tak status po omenjenem zakonu. Predstavlja vrednost v višini 36% povprečnega mesečnega čistega osebnega dohodka za zaposlenega v Sloveniji v preteklem letu. Pri uveljavljanju pravice do dodatka za tujo nego in pomoč pa zakon omogoča pridobitev tega dodatka v dveh oblikah. Ena je tista, če potrebuje upravičenec pomoč za vse življenjske potrebe, druga pa je namenjena tistim, ki potrebujejo pomoč za večino življenjskih potreb. Tretji, morda najpomembnejši del pravic po tem zakonu pa predstavljajo oblike družbenega varstva, ki se za upravičence izražajo v oblikah varstva v splošnih ali posebnih socialnih zavodih ali varstva v drugi družini. 4. člen zakona konkretizira zgoraj navedene oblike. Izražajo se lahko kot dnevno varstvo, občasno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu in stalno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu.

Dnevno varstvo se zagotavlja invalidom, ki živijo v svoji ali drugi družini. Občasno varstvo se po potrebi tudi zagotavlja invalidom, ki žive v svoji ali tuji družini.

Pri stalnem varstvu z nastanitvijo in oskrbo v zavodu pa se zagotavlja pravica invalidom, ki jim je glede na naravo in stopnjo invalidnosti potrebno stalno varstvo v zavodu, oziroma invalidom, ki nimajo družine ali ne morejo živeti v svoji družini in jim ni mogoče zagotoviti varstva v drugi družini.

Posebna situacija, ki vpliva tako na statusni položaj oseb s posebnimi potrebami in njihove materialne pravice nastopi, če eden izmed njegovih staršev, ki je zavarovanec, umre. V tem primeru se za osebe s posebnimi potrebami uveljavlja družinska pokojnina. Zakon o invalidskem in pokojninskem zavarovanju (UL.RS 106/99, 109/01) v 115. členu (4) navaja, da otrok, ki postane popolnoma nezmožen za delo do starosti do katere mu je zagotovljena pravica do družinske pokojnine (v primeru zdravega otroka so tu omejitve na 15. leto starosti, oziroma do konca šolanja, vendar najdlje do 26. leta starosti) ima pravico do družinske pokojnine, dokler traja taka nezmožnost. Ker so naše osebe praviloma nezmožne za delo vse življenje, to pomeni, da zanje v teh primerih ni omejitve za trajanje uživanja družinske pokojnine. Če taka oseba pridobi pravico do družinske pokojnine, lahko uveljavlja tudi druge pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Običajno se to izrazi v pridobitvi pravice do dodatka za pomoč in postrežbo, seveda po omenjenem zakonu. V vsakem primeru je potrebno za pridobitev teh pravic najprej te pravice uveljavljati po predvidenih postopkih. Dostikrat nastopi situacija, ko ima odrasla oseba s posebnimi potrebami statusne in materialne pravice uveljavljene po Zakonu o družbenem varstvu duševni in telesno prizadetih oseb. Vendar omenjeni zakon navaja, da mora predhodno, če ima za to pravico, prednostno uveljavljati materialne pravice po drugih zakonih. Zato je ravno v kombinaciji z določili Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju to primer, da na eni strani invalid ohrani status in ostale pravice po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, materialne pravice pa se pridobe iz naslova pokojninskega zavarovanja, če se pridobi družinska pokojnina. Glede na to, da je višina družinske pokojnine odvisna od števila prejemnikov, dostikrat nastopi situacija, da je odmerjena družinska pokojnina za invalidno osebo manjša od predhodnega nadomestila za invalidnost, ki ga je prejela. Če je družinska pokojnina manjša od višine nadomestila za invalidnost, potem pripada tej osebi tudi

razlika do višine nadomestila za invalidnost. Ker pa gre v danem primeru za dohodke iz dveh različnih sistemskih virov, se običajno ti poračuni ne opravljajo mesečno, ampak za določeno razdobje.

Ko je oseba s posebnimi potrebami stara 18 let in če se zanjo prične postopek za pridobitev statusa invalida po Zakonu o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb, je običajno potrebno predhodno urediti podaljšanje roditeljskih pravic po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, v velikih primerih pa se je tem osebam ob tem urejeval tudi odvzem poslovne spretnosti po Zakonu o nepravdnem postopku (UL.SRS 30/86). V omenjenem zakonu je namreč govora o delnem ali popolnem odvzemu poslovne spretnosti v primeru, da osebe iz različnih vzrokov niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi.

Pri pregledu pravne urejenosti položaja oseb s posebnimi potrebami moramo omeniti tudi Zakon o socialnem varstvu (UL.RS 54/92 in 56/92). Od osnovnega sprejetja v letu 1992 je prišlo še do dveh njegovih sprememb in dopolnitev; v letu 1999 (UL.RS 41/99) in letu 2004 (UL.RS 2/04).

Omeniti je potrebno, da je bil še pred sprejetjem novega Zakona o socialnem varstvu, že predhodno sprejet tudi Zakon o postopku za uveljavljanje socialno varstvenih pravic (UL.RS 23/91).

Poglavitna določba prvotnega Zakona o socialnem varstvu, ki je pomembna za osebe s posebnimi potrebami je omenjena že v 11. členu, kjer se med drugim navaja, da so storitve, namenjene odpravljanju socialnih stisk in težav tudi storitve institucionalnega varstva, vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji. Omenjeni zakon tudi podrobneje opredeljuje, kaj te storitve pomenijo.

V prvi spremembi in dopolnitvi Zakona o socialnem varstvu iz leta 1999 so pomembne določbe, ki govorijo o oprostitvah plačila za stroške institucionalnega varstva in tudi varstveno-delovne centre. V teh spremembah (100 b člen) pa se določa, da če je upravičenec lastnik nepremičnin, lahko uveljavlja oprostitvev plačila stroškov za pomoč na domu ali v zavodih za odrasle le, če dovoli zaznambo prepovedi odsvojitve in obremenitve nepremičnin v korist občine. Kadar višina

sredstev, ki jih je občina poravnala za omenjene upravičence preseže dvakratno po sodnem cenilcu ocenjeno vrednost nepremičnin, lahko občina prične postopek prodaje v skladu s predpisi, ki urejajo izvršbo in zavarovanje.

Da bi se omenjene spremembe zakona uveljavile, je bila leta 2002 izdana posebna Uredba o merilih za določanje oprostitev pri plačilu socialno varstvenih storitev (UL.RS 38/02), ki je bila v prečiščenem besedilu ponovno objavljena leta 2004 (UL.RS 110/04). Zadnja sprememba in dopolnitev Zakona o socialnem varstvu je bila sprejeta v letu 2004. Poleg ostalih sprememb je za osebe s posebnimi potrebami, v danem primeru za osebe s težko obliko telesne ali duševne prizadetosti nastopila nova pravica, poimenovana pravica do izbire družinskega pomočnika. Ta pravica je osebna pravica invalida in je pogojena s tem, da ta oseba ni vključena v celodnevno institucionalno varstvo. Te spremembe tudi podrobneje določajo kdo je lahko družinski pomočnik in kakšno je njihovo nagrajevanje in seveda vse predhodno potrebne predvidene postopke.

Izvedbeni akt, ki operacionalizira določila o družinskem pomočniku je Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (UL. RS 84/04).

Za osebe s posebnimi potrebami je pomemben tudi Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, ki je bil spremenjen in dopolnjen leta 1999 (UL.RS 19/99). Poleg vseh normativov in standardov socialno varstvenih storitev, povezanih z Zakonom o socialnem varstvu, so v njem tudi podrobneje opredeljene storitve in upravičenci v institucionalnem varstvu in varstveno delovnih centrih.

Med splošna, toda zelo pomembna vprašanja za odrasle osebe s posebnimi potrebami, ki jim je bila odvzeta opravilna sposobnost oziroma podaljšana roditeljska pravica, sodi junija 2003 sprejeta odločba Ustavnega sodišča, ki je delno razveljavila Zakona o volitvah v državni zbor, Zakona o državnem svetu, Zakona o volitvah predsednika republike in Zakona o lokalnih volitvah. Ta odločba, objavljena v UL.RS. 73/03 je namreč osebam, ki jim je bila podaljšana roditeljska pravica ali odvzeta opravilna sposobnost, vrnila volilno pravico, ki je predhodno praviloma niso imeli.

Za starše oseb s posebnimi potrebami pa najdemo posebnosti, ki veljajo zanje še v Zakonu o delovnih razmerjih (UL.RS 42/02) – podaljšan redni letni dopust, Zakonu o dohodnini (UL.RS 71/93, 54/04, 80/04) kjer imajo določene olajšave, Zakonu o davkih na motorna vozila (UL.RS 52/99), kjer imajo možnost uveljavljanja oprostitve davka, Carinskega zakona (UL.RS 1/95), kjer imajo možnost uveljavljanja oprostitve carine pri nabavi motornega vozila pod predpisanimi pogoji (če carine sploh še obstajajo), invalidne osebe pa so oproščene po Zakonu o pospeševanju turizma (UL.RS 57/98) plačila turistične takse.

V povezavi z zgoraj navedeni zakoni obstajajo še izvršilni predpisi, Uredba o uveljavljanju pravice do carinske oprostitve (UL.RS 46/99), Uredba o določitvi letnih povračil za uporabo cest, ki jih plačujejo uporabniki cest za cestna motorna vozila in priklopna vozila (UL.RS 48/98, 67/00 in 93/01) in Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o merilih za dodeljevanje socialnih stanovanj v najem.

Vse navedeno kaže, da je pravni položaj in normativna urejenost življenja oseb s posebnimi potrebami zelo kompleksna in zapletena problematika. V enem delu je vezana na razločevanje med otrokom in odraslo osebo, v drugem delu je povezana tudi s položajem, kje taka oseba živi ali kam je vključena. Del zakonodaje, ki pokriva posamezno vsebinsko področje je potrebno tudi kombinirati z drugo vrsto vsebinske zakonodaje, ki se izvedbeno ali posledično nanaša na prvo.

VIRI:

- Carinski zakon (UL.RS 1/95).
- Dopolnitev Ustave Republike Slovenije (UL. RS 69/04).
- Merila za določanje oprostitev pri plačilu socialno varstvenih storitev (UL.RS 38/02, 110/04).
- Odločba Ustavnega sodišča (UL.RS. 73/03).
- Pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (UL.SRS 18/77).
- Pravilnik o programu vzgojnega dela v zavodih za usposabljanje (UL.SRS 27/70).
- Pravilnik o programu za usposabljanje v zavodih za delovno usposabljanje (UL.SRS 27/70).
- Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo (UL.104/03).
- Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo (UL.RS 105/02 in 107/04).
- Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje dodatka za nego otroka (UL.RS 26/96).
- Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (UL.RS 54/03).
- Pravilnik o postopku usmerjanja otrok s posebnimi potrebami (UR.RS 54/03).
- Pravilnik o določitvi območnih enot Zavoda Republike Slovenije za šolstvo za začasno izvajanje nalog šolskih uprav, ki jih določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL.RS 21/03, 107/04).
- Pravilnik o osnovnošolskem izobraževanju učencev s posebnimi potrebami na domu (UL.RS 61/04).
- Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (UL. RS 84/04).
- Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev (UL.RS 19/99).
- Uredba o uveljavljanju pravice do carinske oprostitve (UL.RS 46/99).
- Uredba o določitvi letnih povračil za uporabo cest, ki jih plačujejo uporabniki cest za cestna motorna vozila in priklopna vozila (UL.RS 48/98, 67/00 in 93/01).
- Ustava Republike Slovenije (1992). Mladinska knjiga.

- Zakon o osnovni šoli (UL.RS 12/96).
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (UL. RS 54/00).
- Zakon o vrtcih (UL.RS 12/96).
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UL. SRS 15/76 in 14/89).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UL.RS 16/04).
- Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (UL. SRS 41/83).
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (UL.RS 97/01, 76/03).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UL.RS 16/04).
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (UL.RS 9/92, 12/93).
- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (UL.63/04).
- Zakon o invalidskem in pokojninskem zavarovanju (UL.RS 106/99,109/01).
- Zakonu o nepravdnem postopku (UL.SRS 30/86).
- Zakon o socialnem varstvu (UL.RS 54/92 in 56/92, 41/99, 2/04).
- Zakon o postopku za uveljavljanje socialno varstvenih pravic (UL.RS 23/91).
- Zakon o delovnih razmerjih (UL.RS 42/02).
- Zakon o dohodnini (UL.RS 71/93, 54/04, 80/04).
- Zakon o davkih na motorna vozila (UL.RS 52/99).
- Zakon o pospeševanju turizma (UL.RS 57/98).

Priloga 2

VPRAŠALNIK ZA INVALIDSKE ORGANIZACIJE

1. Ali ste v letih 1999-2004 pripravili ali izvajali kakšen program za zviševanje ravni pismenosti za vaše člane?
2. Če je odgovor da, kakšno število oseb se je tega programa udeležilo in koliko ur je bil posamezni udeleženec vključen?
3. Ali imate že pripravljen kakršen koli program, ki bi bil usmerjen v dvigovanje ravni pismenosti članov?
4. Ali načrtujete pripravo takšnega programa?
5. Ali so takšni programi po vaši oceni potrebni in ali bi se pri pridobivanju potencialnih udeležencev aktivno vključili?

Priloga 3

VPRAŠALNIK ZA VSE, KI ORGANIZIRAJO PROGRAME IZOBRAŽEVANJA ZA ODRASLE

(PROSIMO OBKROŽITE USTREZEN ODGOVOR OZIROMA DOPOLNITE)

1. ALI SO MED UPORABNIKI KATERIH KOLI VAŠIH PROGRAMOV TUDI OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI?

DA

NE

NE VEM

2. ČE JE ZGORNJI ODGOVOR DA, NAPIŠITE KATERI PROGRAMI SO TO, KOLIKO ČASA STE JIH IZVAJALI IN KOLIKO UDELEŽENCEV JE BILO?

---

3. ALI IMATE PRIPRAVLJENE PROGRAME, KI BI BILI NAMENJENI TEJ CILJNI POPULACIJI (OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI)?

DA

NE

NE VEM

4. ČE JE ODGOVOR DA, NAPIŠITE KATERI PROGRAMI SO TO?

---

5. ALI STE IMELI V OBDOBJU OD LETA 2000-2004 V OKVIRU VAŠIH PROGRAMOV IZOBRAŽEVANJA TUDI PROGRAME POVEZANE Z ZVIŠEVANJEM RAVNI PISMENOSTI?

DA

NE

NE VEM

6. ČE JE ODGOVOR DA, NAVEDITE KATERI IN KOLIKO ČASA STE JIH IZVAJALI TER ŠTEVILO UDELEŽENCEV?

---

7. ALI MENITE, DA SO V NAŠEM SLOVENSKEM PROSTORU POTREBNI PROGRAMI ZA ZVIŠEVANJE RAVNI PISMENOSTI?

DA, ZELO SO POTREBNI

DA, SO POTREBNI

NE, SPLOH NISO POTREBNI

8. ALI SO POTREBNI PROGRAMI POSEBEJ ZA CILJNO SKUPINO, KI JO IMENUJEMO OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI?

DA, ZELO SO POTREBNI   DA, SO POTREBNI   NE, ZADOSTUJEJO OBSTOJEČE OBLIKE

NE, ONI SPLOH NE POTREBUJEJO IZOBRAŽEVANJ

9. ALI BI JIH BILI PRIPRAVLJENI ZGORAJ OMENJENE PROGRAME VKLJUČITI V SVOJO PONUDBO

DA, V VSAKEM PRIMERU   DA, OB POSEBNIH POGOJIH   NE

10. VAŠ KOMENTAR V ZVEZI Z IZOBRAŽEVANJEM ODRASLIH OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI

Priloga 4

VPRAŠALNIK ZA EKSPERTE (1)

- Ali ocenjujete, da odrasle osebe s posebnimi potrebami, po zaključku prilagojenega programa z nižjim izobrazbenim standardom potrebujejo nadaljnje usposabljanje za ohranjanje pridobljenih temeljnih bralnih in pisnih znanj, spretnosti in veščin in pridobivanje novih?

Če je odgovor da:

- Katera področja bi po vašem mnenju program za zviševanje ravni pismenosti odraslih oseb s posebnimi potrebami moral zajemati?
- Katere temeljna znanja, veščine, menite, da naj bi obsegala posamezna področje, ki ste jih navedli?
- Katere pogoje bi bilo potrebno upoštevati za uspešno izvedbo programa?

Priloga 5

VPRAŠALNIK ZA EKSPERTE (2)

- Ali ocenjujete, da odrasle osebe s posebnimi potrebami, po zaključku prilagojenega programa z nižjim izobrazbenim standardom potrebujejo nadaljnje usposabljanje za ohranjanje pridobljenih temeljnih bralnih in pisnih znanj, spretnosti in veščin in pridobivanje novih?

Če je odgovor da:

- Katere temeljna področja (znanja, spretnosti in veščine), bi po vašem mnenju bile pomembne za dvigovanje ravni pismenosti in večjo samostojnost in participacijo oseb s posebnimi potrebami?

GOVORNE	da	ne
BRALNE	da	ne
PISNE	da	ne
RAČUNSKE	da	ne
SOCIALNE	da	ne
DRUGO:		

- Katere vsebine posameznih področij (znanja, spretnosti in veščine), bi po vašem mnenju bile pomembne za dvigovanje ravni pismenosti in večjo samostojnost in participacijo oseb s posebnimi potrebami?

GOVOR:

- pripovedovanje in opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja	da	ne
- obesedenje osebnega razpoloženja, osebnega mnenja, odnosa	da	ne
- ocenjevanje – kritike, pohvale	da	ne
- posredovanje informacij – osebno, po telefonu	da	ne
- oblikovanje navodil, oblikovanje vprašanj	da	ne

BRANJE

- branje z razumevanjem (različna leposlovna besedila, navodila, novice, opozorila, vabila, reklame, vozni red, bankomat, simboli, pomembnejše pravice zavarovalne police, ...)	da	ne
- uporaba informacijske tehnologija (iskanje, izbira, povezovanje in raba informacij)	da	ne
- sledenje zapisom, razpisom	da	ne

PISANJE:

- oblikovanje besedil, pisanje življenjepisa, poročanje	da	ne
- pisanje vloge (za službo, za pridobitev dokumentov, prijave za socialne podporo, naročila in objave hrane, časopisa, ...)	da	ne

- pisanje pritožbe, ugovora da ne
- izpolnjevanje različnih obrazcev da ne
- pisanje oglasa da ne
- izpolnjevanje križank da ne

RAČUNANJE:

- reševanje problemov iz vsakdanjega življenja z uporabo osnovnih računskih operacij da ne
- reševanje problemov iz vsakdanjega življenja s sklepanjem da ne
- ekonomika nakupovanja, gospodinjsko planiranje, varčevanje, naložbe da ne
- nakup vozovnic, rezervacije da ne

SOCIALNO PODROČJE:

- kultura izražanja v različnih situacijah (na delovnem mestu, v gledališču, na tekmi, v trgovini, intervju, naročila, ...) da ne
- razumevanje in odzivanje v posebnih socialnih situacijah (izrekanje sožalja, čestitk, izguba službe, sprejem na delovno mesto, ...) da ne
- pravice in dolžnosti da ne

- o Katere pogoje bi bilo potrebno upoštevati za uspešno izvedbo programa?

Priloga 6

VPRAŠALNIK ZA UČITELJE IN RAVNATELJE

- Ali ocenjujete, da odrasle osebe s posebnimi potrebami, po zaključku prilagojenega programa z nižjim izobrazbenim standardom potrebujejo nadaljnje usposabljanje za ohranjanje pridobljenih temeljnih bralnih in pisnih znanj, spretnosti in veščin in pridobivanje novih?

Če je odgovor da:

- Katere temeljna področja (znanja, spretnosti in veščine), bi po vašem mnenju bile pomembne za dvigovanje ravni pismenosti in večjo samostojnost in participacijo oseb s posebnimi potrebami?

Navodilo: Na lestvici od 1-3 ocenite, katere od naštetih spretnosti in veščine so zelo pomembne, katere manj pomembne, s tem, da 1 pomeni nepomembno, 3 zelo pomembno.

GOVORNE	1	2	3
BRALNE	1	2	3
PISNE	1	2	3
RAČUNSKE	1	2	3
SOCIALNE	1	2	3

- Katere vsebine posameznih področij (znanja, spretnosti in veščine), bi po vašem mnenju bile pomembne za dvigovanje ravni pismenosti in večjo samostojnost in participacijo oseb s posebnimi potrebami?

Navodilo: Na lestvici od 1-3 ocenite, katere od naštetih spretnosti in veščine so zelo pomembne, katere manj pomembne, s tem, da 1 pomeni nepomembno, 3 zelo pomembno.

GOVOR:

- pripovedovanje in opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja	1	2	3
- obesedenje osebnega razpoloženja, osebnega mnenja, odnosa	1	2	3
- ocenjevanje – kritike, pohvale	1	2	3
- posredovanje informacij – osebno, po telefonu	1	2	3
- oblikovanje navodil, oblikovanje vprašanj	1	2	3

BRANJE

- branje z razumevanjem			
- (različna leposlovna besedila, navodila, novice, opozorila, vabila, reklame, vozni red, bankomat, simboli, pomembnejše pravice			
- zavarovalne police, ...)	1	2	3
- uporaba informacijske tehnologija			
- (iskanje, izbira, povezovanje in raba informacij)	1	2	3
- sledenje zapisom, razpisom	1	2	3

PISANJE:

- oblikovanje besedil, pisanje življenjepisa, poročanje	1	2	3
- pisanje vloge (za službo, za pridobitev dokumentov, prijave za socialne podporo, naročila in objave hrane, časopisa, ...)	1	2	3
- pisanje pritožbe, ugovora	1	2	3
- izpolnjevanje različnih obrazcev	1	2	3
- pisanje oglasa	1	2	3
- izpolnjevanje križank	1	2	3

RAČUNANJE:

- reševanje problemov iz vsakdanjega življenja z uporabo osnovnih računskih operacij	1	2	3
- reševanje problemov iz vsakdanjega življenja s sklepanjem	1	2	3
- ekonomika nakupovanja, gospodinjsko planiranje, varčevanje, naložbe	1	2	3
- nakup vozovnic, rezervacije	1	2	3

SOCIALNO PODROČJE:

- kultura izražanja v različnih situacijah (na delovnem mestu, v gledališču, na tekmi, v trgovini, intervju, naročila, ...)	1	2	3
- razumevanje in odzivanje v posebnih socialnih situacijah (izrekanje sožalja, čestitk, izguba službe, sprejem na delovno mesto, ...)	1	2	3
- pravice in dolžnosti	1	2	3

Priloga 7

VPRAŠALNIK ZA ODRASLE OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

Spol in starost intervjujanca:

.....

Podatki o dosedanjem šolanju in pridobljeni stopnji izobrazbe:

.....

.....

.....

Sedanja vključenost oz. zaposlitev:

.....

.....

1. Ali se vam dogaja, da morate kaj zapisati, izpolniti, poiskati, povedati, ... pa ne veste, kako bi to naredili, kje bi poiskali podatke, kako bi se znašli,..? (npr. pri dvigovanju denarja, plačilu, pridobivanju dokumentov na občini, pri odločanju o zaposlitvi, zavarovanju,..)

.....

.....

.....

2. Ali bi želeli osvojiti ta znanja, da bi lahko bili samostojnejši, in da bi se lažje uveljavljali v okolici in postali bolj samozavestni?

.....

.....

.....

VPRAŠALNIK

Kaj od naštetega bi želel/a v večji meri utrditi in osvojiti?

	<i>zelo rad/a</i>	<i>rad/a</i>	<i>ne</i>	<i>me ne zanima</i>
<i>Dobro pripovedovati, kaj se mi je zgodilo</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Razumljivo povedati kako se počutim</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Povedati, razložiti moje mnenje o nečem, kar je zame pomembno</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Povedati kritiko o oddaji na televiziji</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Pravilno pohvaliti drugega</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Pogovarjati se po telefonu</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Povedati nekatere pomembne informacije po telefonu in osebno</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Znati pridobiti uporabne informacije</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Brati različne zvrsti literature</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Brati različne časopise in revije</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Brati različne reklame in vabila ter jih razumeti</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Uporabljati bankomat</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Spoznati osnove uporabe računalnika</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Poiskati uporabne informacije preko interneta</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Napisati svoj življenjepis</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Smostojno napisati pismo, voščilnico, razglednico...</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Znati pisati različne prošnje</i>	☐	☐	☐	☐

<i>zelo rad/a</i>	<i>rad/a</i>	<i>ne</i>	<i>me ne zanima</i>
-----------------------	--------------	-----------	-------------------------

Znati izpolniti različne obrazce

--	--	--	--

Napisati oglas (prodaja, nakup, menjava, oddaja)

--	--	--	--

Reševati križanke in uganke

--	--	--	--

Samostojno voditi osebni račun prejemkov in izdatkov

--	--	--	--

Samostojno nakupovati (osnovne računске operacije)

--	--	--	--

Rezervirati in kupiti vozovnico

--	--	--	--

Znati načrtovati večje nakupe

--	--	--	--

Poglobiti poznavanje bontona v različnih situacijah

--	--	--	--

Znati izreči čestitke, pohvale, zahvale, sožalje...

--	--	--	--

Pridobiti ustrezne informacije o pravicah in dolžnostih delavca sprejetega v delovno razmerje

--	--	--	--

Spoznati temeljne pravice državljana

--	--	--	--

Spoznati osnovne značilnosti političnega sistema države

--	--	--	--